

Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат.

Эпистемологиялык интеграция: Ислам методологиясынын негиздери ар түрдүү тармактардагы билимге тиешелүү көйгөйлөрдү терең изилдөөдөгү практикалык даярдыкты ишке ашыруу максатында Ислам методологиясына интеллектуалдык түзүмдү түзүүгө умтулган программа. Китептин аталышы ойдун булактарынын, каражаттарынын жана мектептеринин жана ошондой эле идеалдуулукту каалаган жашоодогу чындыктардын интеграциясы менен кошо Ислам методологиясын мүнөздөгөн интеграциянын өзгөчө түрлөрүн ырастап турат. Бул толугу менен адам табиятына туура келет, анткени ар түрдүүлүк адамдар кылган иштердин жана алар өркүндөткөн билим жана тажрыйбалардын негизи болуп эсептелет.

Бул эмгек чынында бардык мусулман калыбына келтирүүлөрдүн негизи болуп билимдин эки башкы булагын: Ачылышты жана Чындыкты (курулган дүйнөлөр, физикалык, коомдук жана психологиялык) *Tawhid*дин калкасында бириктирген дурус ой жүгүртүүнүн жана баалуулуктардын негизин салуу деп билдирет. Бул интеграция түшүнүгү адамдын теориялык түшүнүүсү менен практикалык эксперименталдык изилдөөлөрүн жана ошол эле учурда адамдын жөндөмдүүлүктөрүн ыйык тексттерди түшүнүүгө колдонууну жана физикалык жашоо жөнүндө анын ресурстарынан жана адамзатынын өткөн жана азыркы тажрыйбаларынан алганда жүйөлүү билим алууну дагы колдонууну билдирет. Максат бул адамзатынын дараметин жана чыгармачылык ишмердүүлүгүн жандандыруу. Ар бир методология көйгөйлөрдү чечүүгө жана суроолорго жооп берүүгө керек болгон ой түзүмдөрүн түзүү үчүн акыл иши жана практикалык жол-жоболор менен байланыштырылат. Ошондуктан ойлоо, изилдөө жана практика интеграциясы ар бир методологиянын негизи болуп эсептелет. Ислам методологиясы аны кабыл алат жана адамзаты бул жашоодо өркүндөп өсүп жана кийинки жашоодо түбөлүк бактылуулукка жете турган аракеттерди бириктирүүгө болгон адамзатынын үмүттөрүн кеңейтет.

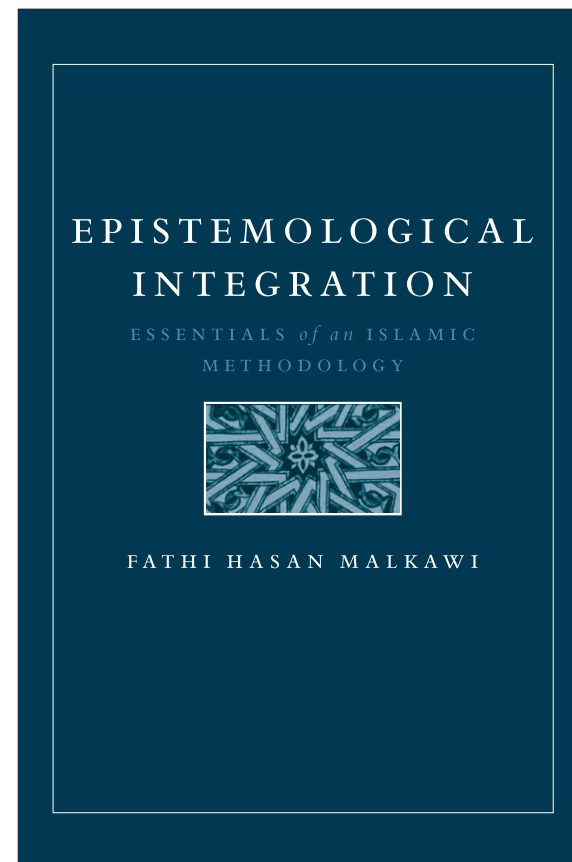

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-675-9

Фатхи Хасан Малкави

ЭПИСТЕМОЛОГИЯЛЫК ИНТЕГРАЦИЯ

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Фатхи Хасан Малкави

ЭПИСТЕМОЛОГИЯЛЫК ИНТЕГРАЦИЯ

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демоөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон Усенбаева Элзана
Китептин редактору Беделбек кызы Вера

Автору **Фатхи Хасан Малкави**
Эпистемологиялык интеграция / Которгон Усенбаева Э.:– Б.: 2020. – 60 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

**КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН
БАШКАРМАСЫ**

Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан тастыкталат.
№

Epistemological Integration (Kyrgyz)
Fathi Hasan Malkawi
IIIT Books-In-Brief Series

Эпистемологиялык интеграция
Фатхи Хасан Малкави
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (IIIT)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

Ф

УДК
ББК

© Фатхи Хасан Малкави 2020

Ислам Ойлору Эл Аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилденген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Эпистемологиялык интеграция: Ислам методологиясынын негиздери ар түрдүү тармактардагы билимге тиешелүү көйгөйлөрдү терең изилдөөдөгү практикалык даярдыкты ишке ашыруу максатында Ислам методологиясына интеллектуалдык түзүмдү түзүүгө умтулат. Китеп ойдун булактарынын, каражаттарынын жана мектептеринин жана ошондой эле идеалдуулукту каалаган жашоодогу чындыктардын интеграциясы менен кошо Ислам методологиясын мүнөздөгөн интеграциянын өзгөчө түрлөрүн сүрөттөйт. Бул толугу менен адам табиятына туура келет, анткени ар түрдүүлүк адамдар кылган иштердин жана алар өркүндөткөн билим жана тажрыйбалардын негизи болуп эсептелет.

Чындыгында, бул изилдөө ар бир мусулман үчүн, интеллектуалдык жана моралдык жагынан кабына келүү, бул таза ой жүгүртүүнүн жана баалуулуктардын негизинде жаткандыгын айкын көрсөтөт жана дагы практикалык каражаттарды өндүрүү, көптөгөн идеяларды жана максаттарды, билим жемишин практикалык ишке ашыруу каалуна которууда жатат. *Tawhid* менен башкарылган Эпистемология жана Методология мусулман ой жүгүртүүсү жана жетишкендигинин интеллектуалдык маанилүүлүгүн, күчүн жана руханий түшүнүгүн жаңылоо үчүн жана азыркы контекстте бир кездеги күчтүү Ислам цивилизациясынын кыймылдаткыч күчү катары иштөө үчүн бул теориянын негизинде жатат.

Фатхи Хасан Малкавинин «Эпистемологиялык интеграция» аттуу эмгегинин түп нускасынын кыскартылган чыгарылышы
2014-ж.

Автордон

Эмгекте каралган маселелерди төрт негизги темага бөлүүгө болот:

1. Ислам эпистемологиялык системасын жана ислам методикасын ичине камтыган ислам дүйнө таанымы;
2. Ыйык Куран жана Пайгамбар Сүннөтүн камтыган ислам билим булактары менен иштешүү методу;
3. Исламий жана жалпы адамзаттык жазма мурастарыбыз менен кайрылуунун методдору;
4. Чындыкты өзүндөй кабыл алуу (нерселердин, фактылардын, окуя жана кубулуштардын ортомчулугунда) жана чындыктын болуу шарттарын (футуристтик изилдөөлөрдүн ортомчулугунда) эске алуу менен чындыкты карап чыгуу методдору.

Туура ой жүгүртүүгө болгон талап жалгыз бир маданият, башка бир адистик же кызыкчылыктар тармагы менен чектелип калбайт. Акыркы элүү жылда көптөгөн окумуштуулар араб-ислам ойлорун жана аны менен байланышкан методологияны туура эмес идеялардан арылтуу аракетин жасап келишти. Кээ бирлери алгачкы араб-мусулман ойчулдары арасында өзгөчө таасирдүү ислам цивилизациясын укуктук методдун жыйынтыгы катары ислам цивилизациясынын артка чегинүүсүн көрсөтүүгө аракеттенип келишкенде, алардын айрымдары ислам маданиятынын уникалдуулугун жана гүлдөп өсүшүн түшүндүрүү үчүн окумуштуулардын “усуль аль-фикх” ыкмаларын колдонушту. Үчүнчүлөр болсо дал ушул аталган ыкма укуктук ыкманын негиздерин киргизгенин жана мындай кылуу менен укуктук принциптерди герменевтиканын теориясы катары сүрөттөп, диний тексттерди чечмелөө критерийлерин бекитишкен. Бирок саналып өткөн көз караштар аталган дүйнө таанымдын неги-

зиндеги принциптерге жана Куран менен Сүннөттөн алынган принциптерге караганда, ислам дүйнө таанымынын жана ал тарабынан түзүлгөн мурастардын тарыхый колдонулушуна көбүрөөк өбөлгө түзөт. Ушул себептерден улам аталган булактар кызмат кылган максаттарга жана аталган принциптердин аркасында көптөгөн жашоо жана билим тармактарына карай бизге эшик ачуучу кенен мейкиндиктерге толук кандуу көңүл бурулбай жатат.

“Эпистемологиялык интеграция” дегенде бардыгын камтыган системалык интеграция жана билим топтоо куралдары түшүнүлөт. Ал ислам методологиясынын негизи катары кызмат кылышы керек. Аталган китепте эпистемологиялык интеграциянын зарылдыгы, анын адамдык табиятка толук шайкеш келиши талкууланат. Ар түрдүүлүк – бул “жакшылыкка” деп кабыл алуу жана колдонуу туура келген табигый кубулуш. Ал адамдык табияттын негизин түзгөндүктөн, адамдар түрдүү этникалык топтордон жана уруулардан чыгышат. Ушундан улам интеграцияга жана кызматташууга болгон зарылдык келип чыгат. Мындан тышкары, ар түрдүүлүктүн концептуализация, диний ишеним, акыйда жана практика үчүн негизги чечүүчү мааниси бар. “Эпистемологиялык интеграция: ислам методологиясынын негизи” эмгеги – бул методологиялык ой жүгүртүүлөр, изилдөөлөр жана жүрүм-турумдар тууралуу маалыматты кенен таркатуу ишине жардам бере турган программаны түзүү аракетин.

Эпистемологиялык интеграция релеванттуулугунун концепциялары

Биринчи бап төмөнкү төрт бөлүмдөн турат:

1. Эпистемологиялык интеграция бирдиктүү билимге каршы.
2. Бир кудайдуулук принциби (таухид) эпистемологиялык интеграциянын негизи катары.
3. Эпистемологиялык интеграция ислам дүйнө таанымында.
4. Эпистемологиялык интеграция жолундагы чектөөлөр жана тоскоолдуктар.

Аталган суроону талкуулоо “эпистемологиялык интеграциянын” бирдиктүү билим жана бир Кудай принцибине карата болгон мамилесин карап чыгуудан башталат. Андан соң окумуштуулардын аталган тармактагы негизги иштери жана эпистемологиялык интеграция жолунда турган тоскоолдуктар жана чектөөлөр каралат. Бул бапта аргументтер ислам методологиясы үчүн негиз катарында эпистемологиялык интеграциянын зарылдыгынын пайдасына келтирилет. Бул ойлордун, изилдөөлөрдүн жана кыймыл-аракеттин образына, ошондой эле билимге жана жүрүм-турумга тийиштүү маселелерди туура чечүү ыкмаларына тийиштүү. Башкача айтканда, жалпысынан китептин максаты – булактардын жана билимдерди топтоо куралдарынын эпистемологиялык интеграция моделин түзүү, ошондой эле интеграцияланган каражаттарды колдонуу аркылуу интеграцияланган булактардан ишенимдүү билимдерди алуу жолдорун издөө болуп саналат.

Жалгыз бир адистикке гана толук жүктөө практикасы – бул адамзат тарыхындагы жаңы кубулуш. Ал адамзат билиминин өткөн жүз жылдыкта болуп көрбөгөндөй кеңейүүсүнө жооп катары пайда болуп, жыйынтыгында бир окумуштуунун бирден ашык тармакта адистешүүсү таптакыр мүмкүн эмес болду. Мурда акылмандар жана окумуштуулар билимдердин жана

кыймыл-аракеттин интеграциясы тууралуу сөз кылышчу. Мисалы, Ибн Рушд акылмандуулук менен Кудай бийлигинин биригүү мүмкүнчүлүгүн тастыктаса, Ибн Таймийя адам акылына анык түшүнүктүү болгон нерселер менен Кудайдын сөзүн туура түшүнүүнүн ортосунда эч кандай карама-каршылык жоктугуна ынанууну талап кылган. Албетте, принциптерди, теорияларды жана илимий-изилдөөлөрдү интеграциялоо аракеттери болгон. Бир четинен алганда, принциптерди, теорияларды жана илимий-изилдөөлөрдү интеграциялоо жана аларды практика жүзүндө колдонуу, экинчи жагынан “таза” илим жана техникада колдонуу аракеттери көрүлдү. Антсе дагы учурда түрдүү билим тармактарында, айрыкча каада-салттарга жана заманбаптуулукка, реалдуулукка жана идеалга ж.б. тийиштүү тармактарда интеграциянын абдан зарыл экени байкалууда.

“Эпистемологиялык интеграция” термини (аль-такамуль аль-ма’рифий) тил, адабият, ислам укугу, Куран жөнүндө илимдер, хадистер, окуялар тармактарындагы, жадагалса астрономия, медицина же математика тармагы боюнча энциклопедиялык билимдерге ээ адамдардын илимий ишмердүүлүгүнө тийиштүү. Бир нече билим тармагында көркөм жаратуу атактуу мусулман окумуштуулары жашап өткөн доордун бөтөнчөлүк белгиси эле. Тар адистештирүү практикасы жакында гана пайда болду.

Эпистемологиялык интеграцияны философия, онтология, эпистемология же этика тармактарына кошууга болот. Мындай учурда ал абстракттуу теоретикалык ченемди кабыл алат. Эгер анын максаты керектүү каражаттарды камсыздоо жана аларды саясий, экономикалык же социалдык ишмердүүлүктө кайра түзүү болуп саналса, анда эпистемологиялык интеграцияны маданий, социалдык ишмердүүлүктүн түрү катары классификациялоого болот. Эпистемологиялык интеграция процессинин эки аспектиси бар: өндүрүү жана талаптоо. Интеграциянын өндүрүү ченеминде – бул өзгөчө жөндөмдөрдү талап кылган интеллектуалдык чыгармачылыктын формасы. Өндүрүштүк же

конструктивдүү кадамды кабылдоо менен, ал көбүнчө жаңы аралашмага кирүүчү элементтерди баалоо жана жаңы максаттарга же милдеттерге жетүү үчүн, бириктирүүчү мамилелердин матрицасы менен коштолот.

Экинчи жагынан, талаптоо ченеми изделип жаткан маселени же кубулушту түшүнүү, интегративдик түзүмдөгү билимдердин башка бөлүктөрүн аныктоо жана ал билимдерди башкаларга жеткирүүнү жеңилдетүү үчүн, интеграция таянган интеллектуалдык түзүмдөрдү колдонуу менен байланышкан. Эпистемологиялык интеграциянын өндүрүштүк-конструктивдик жана талаптоо ченеми ортосундагы айырмачылыкты жаратылыштын аныкталган бир мыйзамын ачкан физик, же ал мыйзамдын негизинде кандайдыр бир прибор же машина жасап чыккан технолог менен прибор же машина колдонулган фабрикада эмгектенген техниктин айырмасындай көрсөтүүгө болот.

Маалыматтардын кескин өсүшү билим массасынын да көбөйүшүнө алып келди. Аны менен алектенүү үчүн, аны башка тармактарга жана аймактарга бөлүүнү талап кылды. Билим көбөйгөн сайын аларды бөлүүгө жана кыскартууга туура келүүдө. Бул процесс айрым адамдардын дүйнөнү жөнөкөй көрүүсүнө, чындыктын айкын жана ортомчусуз бөлүктөрүнө ашыкча ыкылас коюуга алып келди. Ошол эле учурда тарых жана Ааламдын толук картинасы менен чектешүүсү жок болууда. Биз үйрөнүп жаткан билим жана маалымат биздин көңүлүбүздү бүтүндүктөн буруп, анын бөлүкчөлөрүнө багыттоодо.

Мындан тышкары, бүтүндүк бөлүктөрдүн суммасына караганда алда канча чоң экени белгилүү. “Жаңы илим” так билим, толук түшүнүү жана чындыкка күмөнсүз ишенүү – бул “кол жеткис” идеал экенин мойнуна алат. Анын ордуна ал жаңы чындыкты сунуштайт. Тактап айтканда, Аалам жөнөкөй, статикалык, байланышсыз абалда, эч бир мааниси жок, маанисиз механизм эместигин жана адамдар бул Ааламдан кокустан же өзүнөн-өзү жаралып калбаганын билдирет. Тескеринсиче, Аалам бирдиктүү, анын бөлүктөрү бири-бири менен байла-

нышта, ал өсөт жана өзгөрөт, анын чындыгы анын түзүмүндө жана өзгөчөлүгүндө интеграцияланганын көрсөтөт. Адам жандыгы, өз кезегинде Ааламдын табиятындагы максатка жетүү каражаты болуп саналып, а адамдык акыл жаралган бардык нерсенин эң татаалы катары кабыл алынат. Жаңы чындык тууралуу күчтүү билдирүү менен жаңы илим билимдердин бирдиктүүлүгүнө жетүүчү постмодернизм доорунун көптөн күткөн үмүтүн ишке ашырат деп болжоого болот.

Айрым мусулман интеллектуалдары илим жана дин ортосуна тосмо койгон Батыш идеологияларынын таасиринин астында калды. Жыйынтыгында көптөгөн заманбап мусулмандарга исламды илимден ажыратуу кооптуулуктарын жоюу жоопкерчилигин алууга туура келди жана бир Кудайлуулук принцибинин негизинде алардын ортосунда маанилүү байланышты орнотуу зарылдыгы келип чыкты. Мындан тышкары, бирдиктүү билим тууралуу рухий тажрыйбага негизделген исламий дискурс бар. Ал билимди метафизикалык түзүмдө Чыгыш цивилизациясы чагылдырылган түрдүү формаларда Кудай аяндарын түбөлүк үйрөнүүдөн келип чыккан принциптерде негизделген салттуу көз карашта карайт.

Эпистемологиялык интеграция концепциясы мындай интеграция үчүн логикалык негизди түзүүчү бирдиктүү билим түшүнүгү менен тыгыз байланышта. Бир Кудай ислам принциби, же таухид исламдын негизи жана ислам цивилизациясынын идентификатору болуп саналат. Мусулмандар таухид тууралуу илимди өздөштүргөндө, алар анда логика, таанип-билүү теориясы, метафизика жана этика тармактарын бириктиришти. Ислам монотеизми (таухид) түбөлүктүү Жаратуучу менен жаралган Ааламдын ортосундагы так чекти көрсөтөт. Жандыктардын жаралгандыгы, жүрүм-туруму жана органикалык түзүмү Жаратуучунун эркинде аныкталат. Кудайдын бирдигинин чындыгы Ааламдын иреттүүлүгүндө чагылдырылган. Мындай иреттүүлүк бирдиктүү бийликти, тактап айтканда бир Кудайдын бийлигин, ал түзгөн бийликти көрсөтөт.

Кудайдын бирдигин таанып-билүү – таухид – бирдиктүү чындыкты кабылдоону талап кылат. Баардыгына кудуреттүү Кудайдын абсолюттук жалгыздыгы далилине кызмат кылуу менен, таухид чындык булактарынын биримдигин ырастайт. Адамдар билим алып жаткан дүйнө табиятынын жаратуучусу катары жалгыз Кудай саналат. Билимдин объектисине Кудайдын жараткан нерселери жана табият окуялары кирет. Кудайдын бул нерселерден кабардар экени жана Ал гана Аян булагы болуп саналары талашсыз. Мындан тышкары, Кудай адамдарга өзүнүн бардыгын камтыган, эч бир кемчиликсиз билиминен үлүш берет.

Ар бирибиз ааламга болгон өзүбүздүн дүйнө таанымыбызга ылайык жашайбыз. Ислам дүйнө таанымы – ислам доктринасында ишке ашкан концептуализациянын ишенимдерине негизделген жалпы билдирүү болуп саналат. Аталган концептуализация болмуштун толук түшүндүрмөсүн сунуштайт, ошондой эле индивиддердин конкреттүү жашоо обзардарын жана алардын жашоо максаты, Ааламдагы орду тууралуу түшүнгүндө жүрүм-турумдарын жөнгө салуучу эрежелерди жаратат.

Эпистемологиялык интеграция – бул ой жүгүртүү ишмердүүлүгү жана теоретикалык долбоор гана эмес, психологиялык жана билим берүү процесси. Анын максаты мусулмандын акылын бошотуу, анын жан дүйнөсүн тарбиялоо жана аткарууга, жаратууга жана кайра курууга шык берүү болуп эсептелинет. Мусулман акыл-эсинин жана рухунун кризисин анализдөө аталган кризистер менен күрөшүү үчүн керектүү чараларды табууну шарттайт. Мындай чаралардын катарына ислам дүйнө таанымын монотеисттик интеграциялык аспектинин ресурстарды конструктивдүү колдонууну жакшыртууга жөндөмдүү системалуу, илимий жана бардыгын камтыган сүйүүнүн жана боорукерликтин көрүнүшү катары калыбына келтирүү жана пайдалануу да кирет. Монотеисттик жакындоо интеграцияны кабылдоо жана табиятта, жазма беттерде чагылдырылган ачылыштардагы Кудайдын Аяндарынын ортосундагы өз ара көз карандуулукту жана интеграцияны кабылдоону билдирет.

Ибн Рушд белгилеген: “Жашап жаткан субъекттер биз алардын мыктылыгы тууралуу билгенибиз аркылуу Жаратуучуну таанытат, алардын чеберчилиги жөнүндө билимибиз көбөйгөн сайын, Жаратуучу жөнүндөгү билимибиз дагы толукталат”. Абу Хамид аль-Газалинин айтымында, жылдыздар тууралуу Куран аяттарын астрономиянын жардамы менен гана түшүнүүгө болот. Ал эми ден-соолукка байланыштуу аяттарды медицинадагы түшүнүктөрдүн негизинде ж.б.у.с. Аль-Газали менен Ибн Рушддун эпистемологиянын предметтерине тиешелүү көз караштары кайчылаш келет. Ага карабастан алар интеграциянын зарылдыгына токтолушкан: Аль-Газали мындай интеграцияны билимдин өз тутумунан издейт (интегралдуулук), а Ибн Рушд болсо – түрдүү илимдердин бири-бири үчүн өз ара келишүү зарылдыгын (комплементардуулук) белгилейт.

Ибн Таймия өзүнүн 11 томдук адистештирилген эмгегинде адам акылынан жаралган философиядан тарта табигый илимдерге чейин, Кудай Аяндарынын тексттери менен салыштырып ар тараптуу караган. Окумуштуу бул эки илимдин түрүндө эч кандай карама-каршылык болбойт деп эсептеген. Тескерисинче, чындап акылга негизделген нерсе, Кудайдын Аянын туура түшүнүшөт жана ага эч качан каршы келбейт.

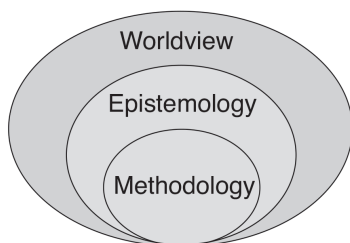
Бирок эпистемологиялык интеграция жолунда кыйынчылыктар жана тоскоолдуктар бар. Тар адистешүү тармагындагы окумуштуулар салмактуу илимий жетишкендиктерге жетишүүдө, себеби адистештирилген иш аркылуу окумуштуулардын басымдуу көпчүлүгү өзүлөрүн таанытууга умтулушат. Мындай окумуштууларга интеграция жана унификация тармагындагы иш атаандашуу жана академиялык жакшыртуу үчүн мүмкүнчүлүк катары ишке ашып келет. Бул болсо окумуштуу катары алардын келечегине коркунуч туудурууда. Ашыкча адистештирүүгө байланышкан көйгөйлөрдү чечүү аракети нерселерди үстүртөн түшүнгөн личносттордун пайда болушуна алып келүүдө. Мындай учурларда эпистемологиялык интеграциянын жыйынтыктары анча кубантарлык эмес; өнүгүү үчүн “эки

тоону энсеген ортодо ачка өлөт” - дегенден артык тоскоолдук жок, ким улам бир тармактын учун чойсо, эч бирине тең сүнгүп кире албайт.

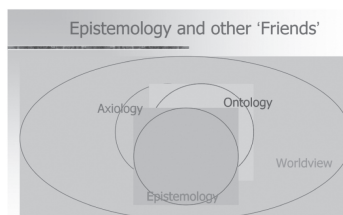
Ошондой эле, эпистемологиялык интеграцияны колдоочу окумуштуулардын бирдиктүүлүгү жана өз ара бири-бирин толуктоосу жөнүндө ырастоолорун колдоо үчүн, чындыгында болбогон, башкача айтканда жалган илимдер же маалыматтар ортосунда байланышты издөө коркунучу бар. Мындай чаралардын жагымсыз кесепеттери болушу ыктымал же пайдасыз жана күлкүлүү жыйынтыктарга алып келиши мүмкүн. Башка учурда изилдөө методикалык катаалдык түрүнө ээ болот. Анда ал анын жеңил-желпи экенин жана ирээтсиздигин жашырган адистештирилген терминологияларга толот. Мындан тышкары, негизги кооптуу нерсе – адам өзү тапкысы келген нерсе менен гана чектелет. Бул өз кезегинде окумуштуунун изилдөөсүнүн тышкы негиздүүлүгүнө маани берип, ойлонбой ката кетирип алуу коркунучун туудурат.

Жаңы идеялар жана аларды колдонуудагы негизги олуттуу тоскоолдуктардын бири – бул маселени көтөрүп чыккандарды туура эмес түшүнүү, же идеялардын өзүн туура эмес колдонуу же бурмалоо. Идеяны кабыл алуу жана колдонуу үчүн, аны чындап туура кабыл алуу жана алдыга жылдыруу ниети гана жетиштүү. Аны туура түшүнүү жана таануу шарт. Илимдердин бирдиктүүлүгүнө жана бири-бирин толуктоолоруна, алардын конкреттүү метафизикалык багыттар менен болгон байланышына тийиштүү түшүнүктөр көпчүлүк учурда белгилүү деңгээлдеги адашуулар же кош маанилүүлүк менен коштолот. Жыйынтыгында, практикалык салмактуу жыйынтыктарга жетүү мүмкүн эместей туюлат. Бул баптын максаты эпистемологиялык интеграциянын маанилүүлүгүн монотеисттик (таухид) ислам көз карашы менен кароонун баалуулугун баса белгилөө, ошондой эле анын ойлорго, изилдөөлөргө жана жүрүм-турумдарга исламий кадам жасоодогу ордун көрсөтүү болуп саналды. Кийинки бап дал ушул кадам таштоого, же методологияга арналат.

Jungle of shapes, colors and directions

Сурет 1.1.1

ЭКИНЧИ БАП

Метод жана методология: түшүнүк табияты жана аларды изилдөөнүн маанилүүлүгү

Экинчи бап төмөнкү үч бөлүктү камтыйт:

1. *Метод жана методология: түшүнүк жана термин.*
2. *Системалуу ой жүгүртүүнүн жана ислам методологиясын үйрөнүүнүн маанилүүлүгү.*
3. *Методологияга тиешеси бар негизги түшүнүктөр.*

Системалуу ой жүгүртүү менен методологияны изилдөөгө жана талкуулоого ар дайым талап бар. Туура жана натыйжалуу саналган методологиялык аспектилерди бекитүү жана калпыстыктарды оңдоо максатка ылайык. Бул контекстте экинчи бап “методдун” (*минхадж/манхадж*) Курандагы маанисин жана анын Курандагы башка ылайыктуу терминдер менен болгон байланышын чечмелөөгө умтулат. Ошондуктан башында “минхадж” менен “*манхадж*” (жол, ыкма) ортосундагы айырмасы максатка жетүү же көздөгөн орунга келүү ыкмасы маанисинде, ошондой эле “*манхаджийя*” (методология) тапшырманы чечүү ыкмасы катары түшүндүрүлөт. Экинчиден, ислам методологиясын жана системалуу ой жүгүртүүнү изилдөөнүн маанилүүлүгүн айрым абройлуу окумуштууларга таянуу менен талкуулоо. Үчүнчүдөн, методологияга тиешеси бар негизги түшүнүктөрдү карап чыгуу. Аталган дискуссияда дүйнө тааным негизги түшүнүк саналат. Мындан ары дүйнө тааным түшүнүктөрүнүн маанилери жана эпистемологиялык система “*манхаджийя*” көз карашында берилет.

Метод жана методология ортосунда айырмачылыкты жүргүзүү үчүн, *нахдж*, *манхадж* жана *минхадж* терминдери белгиленген орунга жеңил жеткирүүчү түз жана так жолго тийиштүү синонимдер катары каралат. Бул сөздөр тоскоолдуктардан бошогон жана түз сызыктуу жолдон ылдам жана оңой жылдыруу сезимин берет. Ошондой эле жасоого тийиш болгон ачын-айкын ыкма катары саналат. «н-х-дж» уңгусунан алынган бул үч сөз тең “айкын болуу” же “так жолго” же “14-жолго туруу” маанисин туюндурат.

Минхадж – бул шариятка ылайык келген жашоо образы. Аны колдонуу адамдардын рухун тазалоого жардам берет. *Минхадж/манхадж*, тактап айтканда “жол” же “сапар” термининин негизги мааниси Куранда көп эскерилет. Тактап айтканда, туура же жаза басуу тууралуу айтылган жерлерде айтылат. Ыйман келтирүүчүлөр Кудайдан аларды туура жолдо баштоосун (ас-сырат-альмуस्ताким), Кудай өз мээрим жана ырайымын бер-

гендердин жолуна баштоосун суранышат. Алар Кудайдын каарын келтирген жана өз жолун жоготкондор эмес, а туура жолду тапкандар жана ага өзүн арнагандар.

“Минхадж, тарик, сыроот, сүннөт, хидая” (жетекчилик) жана “нур” (жарык) терминдери жалпы маанилердин катарын бөлүшөт, анткени алар көздөгөн тарапка жана максатка жеткирүүчү таза, түз жолго адамдык умтулууга тиешеси бар. Эгер адамдын бул жердеги жашоосунун максаты кенен мааниде Кудайга сыйынуу, Кудайдын жердеги орун басары болуу жана адамдык өнүгүүгө жетишүү болсо, анда “*минхадж*” ал максатка жетүүнүн куралы же болбосо ага алып баруучу жол болуп саналат. Кудай өзүнө адамдарды туура жолго багыттоо жоопкерчилигин алган. Ошондуктан Ал бизге адашууга алып баруучу жана акыйкатка жеткирүүчү жол бар экенин эскертүү менен аны түз кылды.

“*Манхадж, сабиль жана сыроот*” терминдеринин бардыгы адамдар билим же пайда табуу үчүн, конкреттүү максатка жетүүгө баштаган жолго же багытка бурууга тиешелүү. Мындан тышкары, аталган терминдер адамдардын кийинки жашоого жетүүсү үчүн, бул жашоодо колдонуусу тийиш болгон жолду белгилейт. Башкача айтканда, аларда түбөлүк толук жашоого баштаган сапардын идеясы катылган, минхадж термини Куранда көп колдонулган. Минхадждын дагы бир мааниси – бул коюлган максатка жетүү жолу, максид. Ал максаттуу багытталган умтулуу аркылуу көздөгөн орунга же максатка жетүү үчүн туура жолдо багытталган кыймылды билдирет.

Башка тарабынан алганда, манхаджийя терминин “методология” катары которууга болот. Ал билим тармагындагы изилдөө процедураларын жана принциптерин анализдөөчү метод, же логика бөлүмү жөнүндө илим катары аныкталат. “Методология” термини философиялык мектептин теоретикалык негиздерин, тактап айтканда, анын фундаменталдык божомолдорун, принциптерин жана концепцияларын туюндуруу үчүн да колдонулат.

Методология бардык билимдер тармагын, т.а. Аянга, акыл-эске, табиятка, коомчулукка же кандайдыр бир башка темаларга тиешеси болгонун да, болбогонун да алардын категориялары менен жалпы камтыйт. Анын биздин аталган тармактардагы ой-жүгүртүүлөрүбүзгө, ачылыш жасоо үчүн жүргүзүлгөн изилдөөлөргө, билимди текшерүү жана колдонууга, ошондой эле колдонмонун негизинде мындай билимдер менен камсыздалган күнүмдүк жашоодо жана илимий практикаларда колдонулгандарга тиешеси болушу мүмкүн. Бирок “минхадж/манхадж”, “нахдж” жана “манхаджийя” терминдери илимий-изилдөөлөр жана ылайыктуу процедуралар менен тыгыз байланышта.

Ислам методологиясы исламий ой жүгүртүү процесси жана бул процесстин жыйынтыгында келип чыккан идеялар мүнөзү менен байланышкан. Ошондуктан, ал жалпы максаттарга жана Ислам багыттарына дал келет. Ошентип, методология маселеси интеллектуалдык ченем жагынан ислам мусулман коомчулугунда өздөштүрүп-өнүктүрүүгө жана жайылтууга умтулган ажырагыс жашоо образы болуп калды. Ислам ойлорунун максаты – акырет жашоосунда бактылуу болуу үчүн, бул жерде ислам жашоо образын калыптандыруу.

Ислам методологиясы менен системалуу ой жүгүртүүнү үйрөнүү жана түшүнүү башка методологиялардын коомчулукка тийгизген таасирин түшүнүү үчүн маанилүү ролду ойнойт. Бизге башка методологиялар менен да таанышып, аларды кантип колдонуу, кабылдоо, каршы туруу керектигин же ага тиешебиз бар-жогун аныкташыбыз зарыл. Албетте, мусулман коомчулугу умтулуп жаткан ислам маданиятынын жана цивилизациясынын фундаменталдык негизи катары мындай методологияны түзүү жана колдонуу үчүн күчтөрдү бириктирүү зарылдыгын кабылдоо керек.

Мусулман адистерин тарабынан түрдүү эпистемологиялык тармактарда системалык практиканы сейрек гана кезиктирүүгө болот. Ошентип, интеллектуалдык реформа боюнча заманбап ислам кыймылдарынын негизин түзүүчү методологиялык

билдирүүнүн бар экенин ырастоо үчүн, айрым окумуштуулардын салымдарын белгилейбиз. Буга Исмаил аль-Фаруки, Абдул-Хамид Абу Сулейман, Таха Джабир аль-Алвани, Таха Абд аль-Рахман жана Ахмад аль-Райсунини кошсо болот.

Аль-Фаруки мусулман коомчулугу бүткүл дүйнөгө үлгү болуу жоопкерчилигин өзүнө алуу жөндөмдүүлүгүн жоготуу коркунучу менен жабыркап жатканы тууралуу ынанымга таянуунун негизинде, методологиянын негизги ролун билимдерди исламдаштырууга койгон. Анын пикиринде, аталган кризис билим берүү ситемасынан келип чыгат: светтик мамлекеттик билим берүү системасы исламий кадам таштоодон алыс жана салттык исламий билим берүү моделин батыштык светтик системага салыштырмалуу экинчи орунга коюп жатат. Бул кризистен чыгуу жолун аль-Фаруки эки билим берүү системасын бириктирүүдөн көрөт. Бул студенттерге ислам дүйнө таанымын үйрөтөт жана аларды ислам цивилизациясы, ага мүнөздүү белгилер менен тааныштырат деп эсептейт.

Мындай система жакшы иштелип чыккан окуу программасынын алкагында ислам көз карашы менен бардык заманбап билимдер тармагын кайрадан түзүп чыгууга багытталат. Бул мусулман коомчулугунун мүчөлөрүнө заманбап ислам билимдери системасын түзүп чыгууну шарттайт. Ал ачылыш менен аң-сезимди, ой менен кыймылды бириктирип, жердеги бейкутчулукка, өсүп-өнүгүүгө жана акыреттик бактылуулукка алып келет. Өз алдынча алар мусулман коомчулугун кайрадан жаратууга бирдей алсыз. Ошондуктан, аль-Фаруки билим берүү тармагындагы калпыстыктарды жоюу, салттуу ислам методологиясынын натыйжасыздыгын мусулман коомчулугунун жашоосунан толук четтетүү үчүн керектүү чекит катарында билимдерди исламдаштырууга чакырган.

Абу Сулейман болсо башка элдердин жана маданияттардын методологиясынан айырмалоочу ислам методикасы бар экенин белгилейт. Ал Аянда камтылган алдын-ала жазылгандар менен диний максатка жетүүдө адамдар кабылып жаткан маселелер-

дин ортосундагы өз ара байланышты түшүнүү үчүн багытталган адамдык күч-аракетти өзүнө камтыйт. Аталган методология улам жаралуучу маселелер менен абалдарга жооп берүү үчүн, дайыма эволюция жана өнүгүү процессинде болот. Абу Сулеймандын ою боюнча, эволюциянын негизги процесси жогорку максаттарга жана диний ниеттерге негизделген ислам тексттерин түшүнүүдө, изилденип жаткан темага тийиштүү баардык тексттерди жана алардын өз ара байланышын үйрөнүүдө, ошондой эле болуп жаткан чындыктын контекстинде аларды туура колдонуу ыкмасын табуу максатында тексттердин түшүрүлүшүнүн мезгилдик жана географиялык маселелерин чечмелөөдө жатат.

Аль-Алвани Курандын “логикасына” жана “Курандын мейкиндик методологиясына” көбүрөөк көңүл буруу керектигин айтат. Бул методология Курандын методологиялык аныктоочуларын топтоо менен айырмаланат. Андан ал төмөнкү үчөөнү бөлүп көрсөткөн:

- 1) Таухид – Куран дүйнө таанымынын негизги элементи катарында;
- 2) “эки окууну” бириктирүү, башкача айтканда Ааламда жаратылган жана биздин Куран окуубуз.
- 3) Куран жана космостук чындыктын бирдиктүүлүк түзүмү. Андан соң аль-Алани бул үч методологиялык түшүндүрмөнү эпистемологиялык интеграциянын методологиясын иштеп чыгуу менен салыштырат.

Абду ар-Рахман белгилегендей, окумуштуулар ар түрдүү илим тармагындагы мурдагы мусулман окумуштуулары жана ойчулдары тарабынан ар тараптуу билим методдорун жана мамилелерин алуу болуп саналган маанилүү теоретикалык жана практикалык принциптердин топтомуна таянуу менен, ошондой эле заманбап ыкма жана мамилелерди жакшы билүү менен өздөрүнүн методологиясын иштеп чыгууга милдеттүү. Бул жолду тандаган окумуштуулар теориялардын өз ара байланышын жана окшоштуктарын алдыга жылдырышат, өнүк-

түрүшөт. Алар инновациялык интерпретацияларды сунушташат жана оригиналдуу ыкмаларды, мамилелерди жана теорияларды түзүшөт.

Аль-Райсуни белгилегендей, мусулман ойчулдары Ислам укуктарынын жогорку ниеттерин эске алуулары шарт. Ошондой эле, максатка негизделген метод; аль-Максид (ниет жана максат) анын белгилегенине ылайык, ой жүгүртүүгө жана байкоо жүргүзүүгө, анализдөөгө жана баалоого, нерселерди салыштырууга жана жыйынтык чыгарууга өзгөчө кадам болуп саналат. Андан кийин ал инновациялык интерпретация жана укуктук негиздүүлүк практикасында колдонулуучу эреже жана принциптерге негизделген методологиялык мамилелерге таянышы керек. Учурда ал эреже-принциптер ийкемдүүлүктүн жана аныктыктын жоктугу менен мүнөздөлүүдө. Бул болсо башаламандык жана алсыздык менен күрөшүүгө жол ачат.

Методология үчүн мааниси чоң негизги түшүнүктөрдү, тактап айтканда дүйнө таанымды жана дүйнө тааным эпистемологиялык система түшүнүктөрүнүн маанисин ачыктоо, талкуулоо зарыл. Дүйнө тааным биз жашап жаткан дүйнөнү кандай кабылдап жатканыбызга, биздин бул жашоодогу ордубузга жана табигый-социалдык илимдерди кандай түшүнүп жатканыбызга бир топ таасир берет. Адамдар өзүн жана курчап турган чөйрөнүн жалпы картинасын өздөрүнүн психологиялык жана социалдык, табигый көз караштарынын жана үстөмдүк кылган ой жүгүртүүлөрүнүн бурчунда, белгилүү чекте алардын лингвистикалык компоненттери жана абройлуу механизмдери аркылуу көрүшөт. Дал ошол жалпы картина – дүйнө тааным болуп саналат. Аны дүйнөнү кабыл алуу, жалпы идея, космостук концептуализация, жалпы философия, бардыгын камтып түшүндүрүүчү парадигма же идеология деп да аташат.

Бирок адам өздүк дүйнө таанымдын сөзсүз өзү түзөт деп белгилөө туура эместигин айта кетүү керек. Жакшырагы ал адамдын аң-сезиминде ири же кичине көлөмдө кокустан жаралат. Ошентип, дүйнө таанымды адам табиятынын тубаса бөлүгү

катары саноого болот жана анын интеллектуалдык чөйрөгө белгиленген таасирине берилгендигин жана социалдык каадаларга жана салттарына окшошуусун эске алуу шарт.

Ислам көз карашында, дүйнө тааным – бул табигый, социалдык жана психологиялык сфераларды акыл-эс менен кабылдоо болуп саналат. Ал адамдын көңүлүн бура турган жана аны түшүнүктүүлүк жана кыраакылыкка жетүү максатында ой жүгүртүүгө, акыл калчоого ойгото турчу тынч жана динамикалуу сүрөттөрдүн жыйындысына окшош. Дүйнө тааным – бул дүйнөгө болгон мамиле, акыл-эстин абалы, адамдан чөйрө жана дүйнө менен жакшы ымала, сый-урмат, таң калуу жана умтулуу мамилеси. Мындан тышкары, дүйнө тааным – бул дүйнөнү өзгөртүү планы. Тактап айтканда адамдарды дүйнөнү гармонияда, тең салмактуулукта кылууга үмүтөндүргөн, ошондой эле өзүнүн жана башкалардын жашоосун жакшыртуу, жердеги жашообуз бул акырет өмүрүнө даярдык экенин түшүнүү, моюндоо максаттарынын жыйындысы.

Эпистемологиялык көз караштан алганда, дүйнө тааным адамдардын жүрүм-турумуна тиешелүү башка факторлорго салыштырмалуу маанилүү. Себеби, бул билим алуу үчүн адамдык акыл-эсти кыймылга келтире турган жалгыз система. Дүйнө тааным бардык эпистемологиялык теориянын негизин түзөт. Таанып билүү теориясынын же эпистемологиянын теориясын түзгөн элементтер кээде “эпистемологиялык система” деп аталат. Эпистемологиялык система адамдык билимдин тарыхына жана эволюциясына, ал билимдин булактарына жана куралдарына, билим ыкмаларына жана классификацияларына, анын кызматтарына тиешелүү маселелерди карайт.

Дүйнө тааным, же көрүүнүн кенен диапозону билим булактары жана куралдары менен аныкталат. Ошол эле учурда булактарды жана куралдарды (дүйнө таанымдын алкагындагы субсфера болуп саналган эпистемологиялык система) алынган билимди колдонуу ыкмалары аныктайт. Ошентип, методология эпистемологиялык системанын же таанып-билүү теориясынын алка-

гында субсфера катары каралат. Бул кайрылыш жана өз ара байланышты эске алуу менен көптөгөн окумуштуулар жана жазуучулар “дүйнө тааным”, “эпистемологиялык система” жана “методология” терминдерин синоним катары колдонуп жүрүшөт.

Бирок биз сунуштаган кадамдын мааниси Курандын көз карашы менен жетекчиликке алуу түшүнүгүн аныктоодо жатат. Куран көрүүсүнө ылайык, —манхадж/минхадж — ыкмаларынын түшүнүктөрү Курандагы башка көптөгөн түшүнүктөрдөй эле жалпы, ар тараптуу мүнөздөлөт. Ислам методологиясын иштеп чыгуу зарылдыгын белгилүү деңгээлде түшүнүктүү болгонуна карабастан, анын принциптерин жана өзгөчөлүк мүнөздөрүн түшүнүү азырынча төмөн абалда калууда. “Эпистемологиялык интеграциянын методологиясы” мындан да начар деңгээлде турат.

ҮЧҮНЧҮ БАП

Методологиялык акыл-эс жана методологиялык калпыстыктар

Үчүнчү бап эки негизги бөлүмдөн турат:

1. *Методологиялык акыл-эс.*
2. *Ислам коомчулугунун жашоосундагы методологиялык келишпестиктердин белгилери.*

Үчүнчү бап “методологиялык акыл-эс” жана анын башка аң-сезимдер менен болгон байланышын чечмелейт. Андан соң метод жана методология катары түшүнүүнүн маанилүүлүгүн, ошондой эле ал түшүнүүнүн ислам ойлорунун заманбап теоретиктери арасындагы таасирин көрсөтүүгө аракеттенебиз. Жыйынтыгында, бул мусулман коомчулугуна таасирин берип

жаткан, кенен жайылган методологиялык кемчиликтерди жана талаштарды аныктоого алып келет.

Жоготуп алган ар-намысты жана күч-кубатты кайра ордуна келтирүү үчүн, адамдык цивилизациянын лидерлигине кызмат кылуу жана өзүнүн глобалдуу милдеттерди аткаруу деңгээлине көтөрүлүү үчүн, мусулман коомчулугуна методологиялык акыл-эсти өрчүтүү зарыл. Акыл-эс – бул адамдардын өзүн-өзү жана өзүн курчап турган чөйрөнү таануусун сүрөттөө үчүн колдонулган термин. Ал өзүнө нерселерди, түшүнүктөрдү сактоону жана эске тутууну бириктирүүгө багытталган кыймылдарды камтыйт. Куранда айтылган “**Куйма кулак**” – бул материалдык дүйнөдө толкундарды кармаган физикалык кулак эмес. Бул уккан нерсесинин маанисин түшүнгөн жана ал түшүнүгүн жакшы жакка колдонуучу кулак. Методологиялык акыл-эс – бул табиятты ар тараптуу, майда-чүйдөсүнө чейин, анын татаалдыктарын жана талаптарын түшүнүү зарылдыгын моюнга алуу. Бул системалуу, мыйзамдуу, басмырлоо жана мажбурлоодон тыш максаттуу пландоонун негизинде, чукул чечимдерди кабыл алуу зарылдыгы пайда болгон чындык менен кантип иштөө керектигин түшүнүү. Методологиялык акыл-эс учурдагы чындык бардыгын камтыган дүйнө таанымга кайрылууга жана ишенимдүү методологиянын жардамында жүрүүчү реформага муктаж болуп жатканын түшүнүү болуп саналат.

Качан биз чындыкты өзүбүз кабылдагандай чагылдырууга аракеттенгенде, биз айткан нерсе чындык болуп саналат. Тактап айтканда, образ, же методология, биздин ой жүгүртүүбүздүн канчалык дал келгенине жараша биз чындыкка көп же аз деңгээлде жакындайбыз. Чындыкты мындай чагылдыруу үч элементтин ортосундагы өз-ара кыймылдан түзмө-түз көз каранды. Алардын бири – биздин акылыбыздагы калыптанган көз караш. Көбүнчө бул тубаса же белгилүү бир убакыт аралыгында социалдык түзүмдөрдө же шарттарда үйрөнүлгөн принциптердин жана баалуулуктардын жыйындысы. Экинчи элемент – бул акыл-эс колдонгон когнитивдик жана эмоционалдык процесстер, ошондой эле акылдын чыгармачылык, сезип-туюу

жана эрк жөндөмдүүлүктөрү методдорунун биримдиги. Үчүнчү элемент болуп жаткан чындыктын сандык жана сапаттык мүнөздөрү жана башка аны курчап турган чындыктар менен болгон байланышын камтыган объективдүү фактылардан турат.

Учурда ислам аң-сезими кризисти башынан кечирүүдө, мындан улам анын түшүнүгү да өсүп жатат. Аталган кризистин эң негизги себеби, эки акыркы кадамдардын, тактап айтканда мусулман коомчулугунда мамлекеттик ишмерби же жеке лидер болобу жетекчилик кызматын ээлеген адамдардын тарапташ болуп жаткандыгы. Акыл-эске байланыштуу алдамчылыктын же көз бомочулуктун олуттуу формасы. Бул болсо метод жана мамилеге тийиштүү. Ошол эле учурда, жыйырманчы кылымдын орто ченинен тарта ислам дүйнөсүнүн бөлүктөрүндө метод жана методологиялык ой жүгүртүүнү түшүнүү өсүүдө. Айрыкча “метод” ар түрдүү билим тармагындагы окумуштуулардын жана адистердин, ислам чакырыктары менен алектенген чөйрөлөрдүн негизги алектенген иши болуп баратат.

Ой, илим, саясий жана диний кыймылдар тармактарында методду жана анын зарылдыгын түшүнгөн теоретиктердин катары түптөлүүдө. Ибн Хальдундун (1406-ж) заманынан бери тарыхый изилдөөлөр тармагындагы методология маселелери ата-бабаларынан калган тексттерди айныгыс факт катары көрүп, ага таянган көп окумуштууларга түшүнүксүз болуп келген. Жыйынтыгында, алар методологиялык ката кетиришти. Ошондуктан, ислам ойлорунун бүгүнкү күндөгү милдет-тапшырмаларынын бири методология темасы боюнча ар дайым пикир алмашууну уюштуруу болуп саналат. Таха Абд аль-Рахман ислам дүйнөсүндөгү заманбап диний дыкаттуулуктун зарылдыгын “интеллектуалдык колдоо” менен байланышта белгилейт. Абдул-Хамид Абу Сулейман мусулман коомчулугундагы реформа үй-бүлөлүк тарбиянын жана билим берүү институттарынын ортомчулугу менен гана чечилерин, “методологияны, башкача айтканда илимий методду, уюштурулган, үзгүлтүксүз илимий-изилдөөлөрдү, чектен чыккан, системадан

тышкаркы ой жүгүртүүлөрдү” түзүүдө биз кабылып жаткан билим берүү баш катырмаларын чечүү менен гана жүргүзүүгө болот. Таха аль-Алванинин ою боюнча, аталган абал бардыгын камтыган, Аяндарды жана жаратылган нерселерди, тактап айтканда Куранды жана жаралган дүйнөнү эки тараптуу бирдей окуй алган методологиялык түшүнүүнү иштеп чыгуу талабын коюуда.

Сайф ад-Дин Абд аль-Фаттах мыкты методологиялык акыл-эсти түзүү үчүн, керектүү төрт элементти санап өткөн.

- 1) булактардан ислам методологиялык теорияларын билүү;
- 2) батыштын методологиялык деңгээлинин жеткиликтүүлүгү жана ага жетүү мүмкүнчүлүгүн билүү,
- 3) методологияны колдонуу жана ислам теоретикалык ойлорунун булактарын чечмелөө жөндөмдүүлүгүн билүү;
- 4) методологияны колдонуудагы кыйынчылыктарды жана аларды жеңип чыгуу ыкмаларына ээ болууну түшүнүү.

Мусулман коомчулугунун жашоосунда кенен жайылган методологиялык жетишпестиктердин жана калпыстыктардын катары пайда болду. Биринчи кезекте, мусулман коомчулугунун маданий өкүүсүнө ар түрдүү факторлор себеп. Бирок эки аспектидеги калпыстык, тактап айтканда интеллектуалдык жана идеологиялык аспектиде дүйнө таанымдын ачык-айкындуулугу жоголгондо ал кабыл алуулардын жыйынтыгы катары, психологиялык-эмоционалдык аспектиде тең салмактуулуктун жоктугу начар эрк жана демилге катары берилет. Ошондой эле мусулмандардын сезимдерди түшүнүү маселесине тийиштүү ой жүгүртүү образында да дал келбөөчүлүк бар. Тактап айтканда идеянын конкреттүү чындыкка айлануусу же моралдык ишенимдердин реалдуу жашоо практикасына өтүүсү сыяктуу методологиялык дал келбөөчүлүктөрдө чагылдырылат.

Метологиялык тең салмаксыздыктын спецификалык көрсөткүчү болуп дүйнө таанымдын ылайык келбеши, чындыкка айдан ачык карама-каршы келген учурлар, чындыкты таанып-билүү же таасирлердин себептерин байланыштыра ал-

баган учурларда чындыкты кабыл алуу жана өз ара иштешүү жөндөмдүүлүгү саналат. Дени сак методологиялык тең салмактуулук көрүнгөн жана көрүнбөгөн дүйнөлөрдүн ортосундагы ар тараптуу байланышы, тигил же бул кубулуштун пайдалуу же зыяндуу аспектиери, кенен диапазондо жана конкреттүү жайда абалды азыр жана кийин түшүнүүсү катары, ошондой эле кыймыл-аракеттердин жана окуялардын чукул же бөлөк натыйжалары катары мүнөздөлөт. Метологиялык тең салмаксыздык бул контекстте конкреттүү маселени же кубулушту бир аспект менен чектеп, жеткиликтүү фактылардын чектелген санын кароо менен башкаларды жокко чыгаруу аракетинде көрсөтүлөт. Методологиялык дал келбестиктин бул түрү тар, чектелген чөйрөлөрдө чындыкты издегендей форманы элестетет. Мисалы, окумуштуу бизге жеткен тарыхты гана эске алып, андан кийинкисин жокко чыгаргандай элес калтырат.

Жазма тарыхты иликтөөгө бул жарым-жартылай же чачыранды мамиле Куран жана Сүннөттө көрсөтүлгөн негизги булактарды камтыбастан, өзүн нерселердин укуктук аспектиси менен чектейт. Ал аалам, материя, адамдык өнүгүү жана цивилизация тууралуу маселелердин колдонуу чөйрөсүн ойлонбостон, маселелердин жана анын натыйжаларынын тексттик аспектисине көңүл буруу менен чектелгендей чагылдырылышы ыктымал.

Мисалы, кимдир бирөө өзүн ой же укук мектеби менен гана чектеп, анын нерселер тууралуу оюн толуктап, байыта турган, дин жана анын ниет-максаттары тууралуу түшүнүгүн кеңейтүүчү көз караштарды капарга албагандай.

Дал келбестиктин башка таасирлери нерселерди белгилүү тарых доорунун алкагында гана баалоо менен чектелет. Тең салмаксыздык маселелердин маанилүүлүгүнө жана алардын эрежелерин колдонууга тийиштүү эрежелерди баалоодо кыйынчылыктарга, ошондой эле башка этикалык принциптердин, кыймыл-аракеттердин жана ырым-жырымдардын статустарын маанилүү кызыкчылыктарды курмандыкка чалуу менен жого-

рулатат. Бул ислам маданиятынын өнүгүүсүндө көздөгөн ийгиликке жетүүдө олуттуу тоскоолдук болуп саналат.

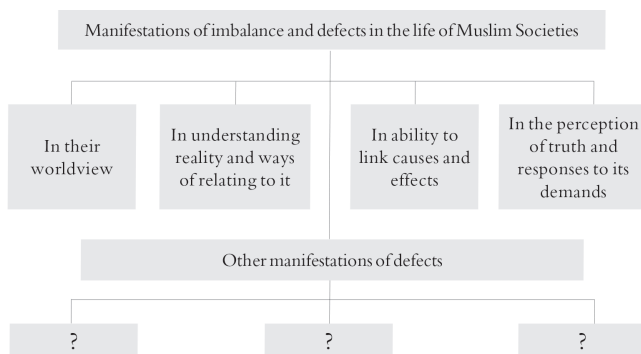
Чындыкты түшүнүү жана өз-ара аракеттешүү жөндөмдүүлүгүнүн бузулушу биздин жаратылышка жана адам табиятына болгон көз карашыбызга тиешеси бар. Бул жетишсиздик - ал грек философиясы жана анын өндүрүшү сыяктуу менталдык абстракция, же гностицизм жана анын жыйынтыктары сыяктуу рух абстракциясы болсо да - абстрактуу концептуализацияларга таянып, чындыкты тийиштүү деңгээлде эске алуу жөндөмсүздүгүнө алып келиши ыктымал. Аталган методологиялык дефект адам чөйрөсүнүн турмуш чындыктарын жана талаптарын жокко чыгарган акыреттик дүйнөнүн жакшы формасында болушу мүмкүн. Ошондой эле билимдүү элитанын жана анын массанын көйгөйлөрүнө аралашууну каалабаганынан же чындыкка кайдыгер мамиле жасаганынан, нерселердин абалын өзгөртүүгө болгон аракеттен көңүл калуу себебинен улам коомчулуктун кенен катмарына жайылган социалдык обочолонуу тиби да бар. Бул фактылардын үстөмдүгүнөн улам адамдарды чындык менен аракеттешүү жөндөмдүүлүгүнөн ажыратуу жыйынтыгы келип чыгат.

Мусулмандардын реалдуу жашоо шарттарына кайдыгер кароодон улам, тактап айтканда, Батыштагы жагдайларды өсүп-өнүгүүнүн жана алдыга жылуунун идеалдуу үлгүсү катары кабыл алуудан улам, айрым мусулман чөйрөлөрүндөгү методологиялык жетишсиздиктер күч алууда. Бул жетишсиздикти Батыш идеологиясынын негизинде түзүлгөн реформа программаларын иштеп чыгуу практикасында көрүүгө болот. Ал мусулмандардын жашоосунун маданий, социалдык жана диний артыкчылыктарын жана шарттарын чагылдырбагандыктан, мусулмандар үчүн туура келбейт.

Себепти анын жыйынтыгы менен байланыштыра албоо жөндөмсүздүгү Кудайга толук ишенүү деген же Ааламдагы Жалгыз Субъект болуп саналган Баардыгына Кудуреттүү Кудай деген ислам доктринасына каршы келген табигый себептүүлүгүн ка-

был алуу шылтоосунун алдында табигый себептерди четке кагууда чагылдырылышы мүмкүн. Мындай ойдун жактоочулары жердеги кубулуштарды, анын ичинде адамды жыйынтыктарга жоопкер же таптакыр жооп бербей турганын айтышат. Себеби, алардын пикири боюнча, жыйынтыктар – бул болуп өткөн себептердин жыйынтыгы эмес, ал Кудайдын каалоосу. Башкаларын болсо себептүүлүк тармагындагы жогорку таасирдүү элементтерди жокко чыгаруучу адамдар көтөрүүдө. Алар жыйынтыктар табигый себептерден улам, башкача айтканда Кудайдын кийлигишүүсүз эле пайда болот.

Чындыкты таанып-билүү жөндөмсүздүгү жана чындыкка каршы келүү көпчүлүк учурда чындыкты четке кагуу менен байланышкан. Мисалы, чылым чегүү дүйнөдөгү бардык согуштарга караганда чоң жоготууга алып келет. Чылым чегүүнүн зыяндуулугу чылым чегүүчү жана аларды курчаган адамдардын денсоолугуна тийгизген кооптуулук менен чектелбейт. Ошондой эле алар чылым сатып алууга кеткен каржылык чыгымды түзөт. Ал кээде үй-бүлөлүк бюджеттин төрттөн бирин түзгөн учурлар бар. Жогоруда келтирилген методологиялык жетишсиздиктердин олуттуулугу конструктивдүү идеядагы адамда бул идеяларды рационалдуу образда, тактап айтканда аларды акыл абстракциясы тармагынан чыгарып, идеяларды күнүмдүк жашоо тармагына киргизүү фактысын белгилейт.

Ислам жана Батыш ойлорундагы метод концепцияларынын эволюциясы

Төртүнчү бапта төмөнкү үч бөлүк келтирилген:

1. Ислам ойлорундагы метод концепцияларынын эволюциясы;
2. Батыш ойлорундагы метод концепцияларынын эволюциясы;
3. Методология концепциясы менен Батыш жана ислам тарыхындагы илим тармактарынын эволюциясынын ортосундагы байланыш;

“Манхадж” методунун кыскача тарыхый түшүнүгү ислам ойлорунда дагы, Батыш ойлорунда дагы “метод” термининин маанилүү эволюциялык баскычтарында өзгөчө көңүл буруу менен көрсөтүлгөн. Анын максаты социалдык шарттар жана табият ислам методологиясында биригип жаткандыгын тексттин мааниси катары көрсөтүү болуп саналат. Андан ары Аристотелдин, Фрэнсис Бэкондун жана Рен Декарттын Батыш ойлорундагы метод концепцияларын иштеп чыгууга кошкон салымдары талкууланат. Жыйынтыгында өнүгүп жаткан адамдык тажрыйбанын метод концепциясынын эволюциясына тийгизген таасирин белгилейт. Ошондой эле метод концепциясынын траекториясын жана Батыш менен ислам мурастарындагы методологиялык практиктерди салыштыруу менен аяктайт.

Пайгамбардын сахабаларынын учурунда “метод” Куран жана Сүннөттүн негизинде, “инжидихад” процессинин ортомчулугу же ортомчулугусуз укуктук чечимдерди чыгаруудан турган. Бул методологияны түзгөн булактардын негизинде мусулмандар билим алышкан, башкача айтканда “укуктук чечимдерди” алышкан. Ошол себептүү окумуштуулар аларды мыйзам чыгаруу булактары деп да аташат. Мындан тышкары, окумуштуулар аны аналогия боюнча ой жүгүртүүдө колдонушкан, ошондой эле өз чечимдерин баалуулуктарга, болмушка жана каралып жаткан кыймылдын ниетине негиздешкен.

Мусулмандардын биринчи мууну эсептегендей, күнүмдүк иштерди иреттөө үчүн, Куран түшүндүрмөлөрү жана Пайгамбардын (с.а.в.) тажрыйбасы жетиштүү. Пайгамбардын (с.а.в.) өлүмүнөн кийин Куран ачылыштарынын жана Пайгамбар Сүннөтүнүн маанилерин түшүнүүнү тереңдетүү максатында, мусулман аалымдары негиздүү интерпретациянын (иджтихад) мүмкүн болгон бардык формаларына кайрыла башташты: консенсуска (иджма), окшоштуктар боюнча ой жүгүртүүгө (кыяс), укуктук баш ийүүгө (истихсан), адамдык кызыкчылыктарды жана ислам укуктарынын бардыгын камтыган максаттарын карманууга. Ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгүнүн аркасында, адамдар Кудай тарабынан орнотулган психологиялык, социалдык жана космостук тармактардагы бардык чындыктарды толук түшүнүү менен Кудай тарабынан орнотулган мыйзамдарды таба алат, күнүмдүк турмушту иреттөө үчүн зарыл жоболорду мыйзамдуу беките алат, чындыкты таанып билген, колдонгон коомду түзө алат жана гүлдөп өнүккөн цивилизацияны кура алат.

Табигый жана социалдык илимдер Куранда камтылган колдонмолор менен алек болсо, алар кубулуштарды жана окуяларды жакшы түшүнүүгө алып келет. Бирок илим мамилесиндеги Курандын кайрылуусу жалгыз гана мусулмандардын биринчи муунуна же мусулмандарга гана эмес, Куран бардык иштерди башкаруу үчүн зарыл колдонмо булагын көрсөтүү менен жалпы адамзатына багытталган. Бул тууралуу ой жүгүртүү мусулман аалымдарына Куран колдонмолорун баалоо мүмкүнчүлүгүн берди. Анын максаты адамдарга бул жашоодогу кызыкчылыктарын аткаруу жана ушул өмүрдө Кудайдын акыреттик ыраазычылыгына ээ болуу болуп саналат.

Ислам коомчулугунун философиялык изилдөөлөрүнө жана табигый илимдерге болгон кызыгуусунун пайда болуусу жана грек, перс жана башка тилдерден которулган илимий эмгектердин араб ислам маданиятына кирүүсү менен илимий изилдөөлөр үчүн эреже орнотуучу системалаштырылган эмгектерге муктаждык жаралды. Алгач алардын негизин окшоштуктар

боюнча ой жорумдар жана логикалык далилдер түзүп келди, соң аталган кадам кеңейтилип, кенен негизде колдонулду. Аталган мамиленин жетишсиздигин белгилөө менен, окумуштуулар дарстардын негизинде ой толгоо жана чечим чыгарууну кошумчалашты. Илимди классификациялоо жөнүндө, так илимдердеги жалпы методдор жана аларды колдонуу тууралуу адистештирилген эмгектер жазылды.

Ислам ойчулдарынын арасында метод изилдөөнүн көп тармактарында тарыхый далилденген. Анын пайда болушун жалпы бардык тармактардан көрүүгө болот. Системалуу жана методологиялык ой жүгүртүү Курандан жана Сүннөттөн алынган конкреттүү эрежелер жана принциптер менен байланышкан. Мындай ой жүгүртүүнү Пайгамбардын (с.а.в.) мураскорлору жана сахабалары демонстрациялашкан, ошондой эле окумуштуу-хадис таануучулар жана укук таануучулар алардын аныктамаларын тереңдетишкен жана анын эрежелерин жана жоболорун бекитишкен. Метод түшүнүгү жана практикасы кошумча аныкталган жана окумуштуу теолог, философ, мистик жана тарыхчылардын эмгектеринде классификацияланган. Мындан тышкары, метод түшүнүгүнө кызыктар тарап – бул ислам мыйзамдарынын негизин түзгөн юриспруденция принциптери жөнүндө илим.

Батыш ойлорундагы метод концепциясынын эволюциясына токтолсок, басымдуу көрүнүш эки алгачкы негизге негизделет: 1) адамзат тарыхынын хроникасында, диний булактардан тышкары жана 2) башка элдердин тарыхын жокко чыгаруучу европа элдеринин тарыхы. Ошентип, философиянын тарыхы, илимдин жана цивилизациянын өзүнүн тарыхы Грециядан башталып, Батыш Европа жана Түндүк Америкадан аяктайт.

Бардык грек философторунун жана ойчулдарынын ичинен Аристотель (б.з.ч. 384-322-жж.) эң эле көрөгөч саналат жана ал Батыш ойлоруна, деги эле жалпы адамзат ойлоруна, айрыкча философия жана илимде методдорду иштеп чыгууну үйрөнүү жана изилдөө жаатында терең таасир берген. Аристотелдин

салымы онтология, этика, саясат, табигый илимдер жана мета-физиканы кошуп тармактардын кенен катарын камтыйт. Анын бардык иштери ой толгоонун өз алдынчалуу манерасы менен мүнөздөлөт. Кийинчерээк ал аналогиялык ой толгоо ыкмасына негизделүүчү Аристотелдик логика болуп калды.

Рим империясы гректердин интеллектуалдык, чечендик жана философиялык бай мурасы эле. Ал Батыш жана Чыгыш Рим империясы болуп 285-жылы экиге бөлүнгөндөн кийин кыйроого учурады. Ошол эле доор мезгилинде Левант, Ирак, Персия жана Египет сыяктуу мурда байыркы цивилизациялардын түптөлүшүнө кызмат кылган, аймактарды камтыган бекем коомчулукту түзгөн Исламдын жаралуусу менен атагы чыккан. Грек мурастарынын көпчүлүгү араб тилине которулган, мектеп жана университеттер негизделген. Бул кабардар болуунун жаңы деңгээли кийинки диний реформаларга белгилүү чекте таасир эткен жана окумуштуулар менен изилдөөчүлөрдүн көп сандаган изилдөөлөр жана эксперименттери үчүн күчтүү стимул болуп берди.

Батыш ойлорунун метод эволюциясында Европа тарыхы бир катар маанилүү пункттардын күбөсү болгон. Фрэнсис Бэкон (1561–1626-жж.) – Европа тарыхынын дебат жана абстракттуу ойлорго негизделген грек философиясы күч алып турган мезгилде жашаган англис философу. Аталган доордо көптөгөн илимий ачылыштар жана ойлоп табуулар жасалган. Бэкон Аристотелдин логикасы жаңы доордогу бул милдет, тапшырмалар үчүн таптакыр туура келбей турган учурда илимдин алдыга жылуусунун зарылдыгын белгилеген. Ф.Бэкондун системасында изилдөөчү илим жаатындагы базалык маалыматтардан тартып акырындык менен мүмкүн болгон жаңы деңгээлдерге өткөн.

Бэкондун системасында илимий логикалык процесс дарстардан жана илимий эксперименттерден башталат жана анын ортомчулугунда фактылар табылат. Соң Аристотелдик логиканын жардамы менен бул фактыларга универсалдуу принциптерге

чейин байкоо жүргүзүлөт. Андан соң фактылар түшүндүрүү методдору жана техникаларын колдонуу менен турукташтырылат жана башка адамдарга өткөрүлүп берилет. Бэкондун логикасы эки бөлүккө бөлүнөт: биринчиси адамдардын акыл-эсин “кулпулаган”, аларга чындыкты таанууга мүмкүндүк бербеген “иллюзияларды” жок кылат; экинчи бөлүгү – фактыларды болгонундай кабыл алууга жөндөмдүү, дарстарга жана илимий эксперименттерге негизделген жаңы система.

Рене Декарт (1596–1650-жж.) – Аристотелдик силлогизмдин негизинде түзүлгөн логика системасы Европадагы диний белгилерге үстөмдүк кылып турган чакта европа өлкөлөрүнүн бир катарында билим алган француз философу. Декарттын пикири боюнча, Аристотелдик метод жаңы билимдерди жарата алган жок, андыктан пайдасыз жана жараксыз болгон. Декарттын методу төрт принципте негизделген. Биринчи – эгер адам аны толук билбесе, эч качан бир нерсени чындык катары кабылдабоо жана алдын-ала же шашылыш ой жорумдардан оолак болуу. Экинчи принцип ар бир кыйынчылыктын жыйынтыгын жеңилдетүү максатында, аны мүмкүн болушунча бөлүктөргө бөлүштүрүү. Үчүнчү принцип өтө татаал нерселерди таанып-билүүгө аз-аздан жана бара-бара көтөрүлүү үчүн билүү жеңил жана жөнөкөй болгон предметтерден баштап, өз ойлурун иреттүү жеткирүүдө жатат. Төртүнчү принцип кайра кайрылуу жана ишенүү үчүн, көңүлдөн тышкары калган эч кандай кыйынчылык аспектиси жоктугун билдирет.

Илимий рационализм он жетинчи кылымда пайда болуп, он сегизинчи кылымда негизги ролду ээледі. Бул мамиле метафизика жана динди алмаштырды. Илимий рационализм илимдин чексиз мүмкүнчүлүктөрүн жана илимий методду мактап-жактаган светтик позитивдик философияны, ошондой эле адамдардын табияты толук көзөмөлдөө жөндөмдүүлүгүн түздү. Натыйжада, он сегизинчи жана он тогузунчу кылымдарда ой жүгүртүүнүн пессимисттик тенденциялары пайда болду. Анын жолдоочулары илимий процесс акылды көтөрүү жана интуи-

ция, сезимдер жана эмоцияларды бурмалоо менен алардын гумандуулугунун белгилүү бир аспектилеринен ажыратуучу буржуазиялык идеологияны түздү. Пессимизмдин духу илим түрүндөгү ыкма жана кадамдарга айланды. “Жаңы илимди” модернизм менен байланышкан илимдеги альтернатива катары көрсөттү. Бул “жаңы илим” “постмодернизм” катары белгилүү болуп калган түрдүү агымдарда, ой мектептеринде жана ыкмаларында өзүн чагылдыра алды.

Метод концепциясынын өнүгүү жолу менен ислам жана Батыш мурастарындагы методологиялык практиканы салыштырууда айрым окумуштуулар Батыш ойлорунун тарыхындагы методологиянын концепциясы эң алгач табигый дисциплиналар менен байланышкан, анда ислам ойлорунун тарыхында ал негизинен Кудай Аяндарына тиешеси бар илимдер менен байланышкан. Бирок бул айырмачылыкты сүрөттөө акыйкат жана туура болгон эмес.

Адамдык илим бул адамды башка жандыктардан айырмалап туруучу Кудайдын берген жөндөмү. Качан Кудай “Адамга бардык аталыштарга үйрөткөндө” (Куран 2:31), Ал ага Өзүнүн эки булагынан (Кудай Аяны жана жаратылган Аалам) эки куралдын жардамы менен (акыл-эс жана кабыл алуу сезими) илим алуу мүмкүнчүлүгүн берди. Кээ бир авторлор изилдөөнүн методунун эволюциясын туруктуу өсүүчү прогресс катары сүрөттөшөт. Бирок алардын өсүшүнүн ар бир баскычында адамдар илим алуунун көптөгөн ыкма жана каражаттарын колдонушканы чындык.

Дүйнө элдери аларда болгон илимди анын өнүгүүсүнө жараша үлүштүү колдонушат. Бул абал Европанын “Караңгы Орто кылымдар” убагында (болжолдуу 500-1000-жж.), Рим империясы кулагандан кийин (Анын Батыш жана Чыгыш чөлкөмү дагы) болгон. Европа элдери медицина, математика, философия, геометрия, адабият жана поэзия жаатындагы бай грек мурасынын баалуулуктарын көрүшкөн жок. Тескерисинче, маданий өсүү абалындагы мусулмандар ошол учурда европалыктар,

индиялыктар жана башкалар ээ болгон билимдердин баалуулугун көрүшүп, натыйжада аталган билимдерди өздөштүрүүгө тезинен киришишти. Алар илимий эмгектерди дыкат анализдешти, тексттерди редактирлешти, маалымат алышты жана айрымдарынан баш тартышты, өнүктүрүштү жана модернизациялашты. Экинчи жагынан, мусулмандар артта калган учурда, алар ата-бабаларынан калган мурастарды колдоно алышкан эмес жана мурдагы доордун окумуштууларынын жетишкендиктерин баалай алышкан эмес. Европалыктар дагы авторлору мусулмандардан болгон түрдүү илимий дисциплиналардагы новатордук иштелмелерди табышкан, ошентсе да өздөрүнүн артта калган алсыздыгынан улам бул жетишкендиктерди колдоно алышкан эмес.

Негизинен, илим концепциясы ислам көз карашында жашоонун бардык тармактарын кабыл алууга – материалдык, социалдык, психологиялык жана руханий - адамдык жөндөмдүүлүктөрдүн эволюциясына тиешеси бар. Эң алгачкы баскычтардагы адамдык эволюциянын тарых барактарын байланыштырган Кудай Аяны бул көз караштын беделдүү багыты.

Методология концепциясын түрдүү илимдердин эволюциясы менен байланыштыруунун максаты адамдык умтулуу тармагында мыйзам ченемдүү болгон бир жаатты бөлүп көрсөтүү кыйын экенин көрсөттү. Методология заманбап цивилизациянын контекстинде кокустан жаралып калган жок; ал белгилүү бир коомчулукка же аныктуу бир доорго да таандык эмес. Ар бир коом жана ар бир улут өз тарыхынан илим жана цивилизациянын өнүгүүсүнө салым кошкон методдорду табууга жана аталган салым үчүн сыймыктанууга укуктуу. Ошол эле учурда башка коом жана элдердин маанилүү салымдарын да унутта калтырбашы керек.

БЕШИНЧИ БАП

Методологиялык ислам мектептери

Бешинчи бап эки бөлүктөн турат:

1. Бириктирүү кадамдын методикасы бир түргө келтирүү методикасы менен салыштырууда.

2. Методологиялык мектептердин мисалдары:

- а) рационалдык-схоластикалык философия мектеби;*
- б) эксперименталдык-мистикалык суфийдик мектеп;*
- в) илимий-эмпирикалык мектеп;*
- г) исламдык укуктук мектеп;*

Баарлашуунун базалык аргументи ислам методологиясы түрдүү тармактардын кызыкчылыктары жана кадамдарынын катарынан орун алат, өзүнүн ар түрдүүлүгүнө карабастан, алардын ой жүгүртүү, изилдөө жана жүрүм-турум жөндөмүүлүгүн аныктоочу жалпы идеяларга таянат. Бул чыккан идеяларга өз максаттарына жана милдет-талаптарына жетүүгө умтулууда кайрылышат. Бул идеялар менен алардын бардык экспрессивдик-түшүнүктүүлүк ар түрдүүлүгү аныкталат. Бул ой жорумдарга таянып, бапта ислам методологиясынын эки принцибинин өзгөчөлүк мүнөзү көрсөтүлөт: унитардык (вахид) – бир убакыт алкагында бир методду колдонууну, унификациялоочу (тау- хид) – бир учурда бир нече методдорду колдонууну билдирет.

Аталган бапта бир түргө келтирүүчү методологиялардын (же таухид методологияларынын) мааниси методологиялык ишмердүүлүктүн түрдүү аспектилерин интеграциялоо жана бириктирүү үчүн чагылдырылат. Изилдөө планынан баштап, изилдөө методдору жана этикалык нормаларга чейин айтылат. Мындан тышкары, мында методологиялык мектептердин маанилүү мүнөздөмөлөрү аныкталат: рационалисттик, мистикалык, илимий-эмпирикалык жана исламий укуктук. Биз ислам тарыхындагы тийиштүү ислам методологиялык мектептеринин жаркын

өкүлдөрү саналган окумуштуу жана ойчулдардын ысымдарын санап өтүп, методологиялык мектептердин ар түрдүүлүгүнө көңүл бурабыз жана алардын өнүгүү факторлорун аныктайбыз.

Унитардык көз караш дегенде аталган предметке, маселеге же табигый, социалдык же гуманитардык тармактардын феноменине бир гана философиялык-изилдөөчүлүк кадам колдонулары түшүнүлөт. Бул көз караштын жактоочулары эсептегендей, адамдын ою өнүгүүнүн бир фазасынан экинчисине өтүп отуруп, түз сызыктуу өнүккөн. Эволюциянын конкреттүү баскычында адам бир гана методологиялык кадам менен гана иштеген.

Бир түргө келтирүү методологиялык концепциясын (таухид методологиясын) карманган окумуштуу ылайыктуу көптөгөн ыкмалардын арасынан бирөөнү колдонот. Ошондой эле башка ыкмалардын бар экенин унутпастан, аларды башка учурда же башка абалда колдонууга болорун билет. Бул практика биз “методологиялык плюрализм” деп атаган кадам жасоонун көптүгү принциби менен макулдашат. Ошентип, изилдөөчү түрдүү методологиялык элементтерди жана процедураларды коюлган максаттарга жетүү үчүн бир бүтүн күчкө айландырат.

Методологиялык мектеп түшүнүгү эпистемологиялык интеграциялар методологиясында маанилүү орунду ээлейт. Себеби, методологиялык мектептер жөнүндө баарлашуулар плюрализм, интеграция жана кудай бирдиги түшүнүктөрүн камтыйт. Ошентип, ислам көз карашында, метод бир түргө келтирүүчү болушу мүмкүн (т.а. таухид түшүнүгүнө ылайык келиши), бирок унитардык болуусу мүмкүн эмес. “Интеграция” дегенде изилдөөнүн түрдүү абалдарында түрдүү кадамдарга тиешелүү элементтерди колдонуу зарылдыгы түшүнүлөт. “Бир түргө келтирүү” дегенде (т.а. таухид түшүнүгүнө ылайык келиши) көптөгөн элементтер жана өз ара байланышкан функциялар менен мүнөздөлгөн изилдөө аракетинин багыты түшүнүлөт. Алар изилдөөнүн негизги максатына жетүүгө багытталат. Ошол эле учурда изилдөөнүн ар бир кадамы жана баскычы бири-бири менен байланышта.

Методологиялык интеграциянын сүрөттөлүшү катары табигый дагы, гуманитардык дагы илимдер багытында колдонулуучу, жакынкы убакыттарга чейин сандык маалыматтарга таянган, таблицаларда жана графиктерде уюштурулган, андан соң статистикалык анализге кабылган эмпирикалык методду келтиребиз. Бул процесстин максаты – статистикалык текшерүүлөрдүн же сандык баяндоолордун негизинде түшүндүрүүгө боло турган жыйынтыктарга жетүү. Бирок так жана даана баяндап бере турган сандык изилдөөлөрдүн артыкчылыктары жөнүндөгү азыркы талкуулар, же жалпысынан ишенимдүү жана ынандуу жыйынтыктарды алууну шарттаган сандык изилдөөлөр конкреттүү абалдарда изилдөөнүн эки түрүн тең колдонуу керектигин түшүндүрдү.

Бир түргө келтирүүчү (таухид түшүнүгүнө ылайык келген) методология изилдөө максаты жана методикалык талаптарга негизделген изилдөө ыкмаларынын жана куралдарынын интеграциясы же биригүүсү менен чектелбейт. Ал андан тышкары чыгып, методологиянын үч аспектинин бириктирүү аракетинин пайдубалын түптөйт. Алар: 1) изилдөө предмети жөнүндө ой, 2) маалыматтарды топтоо жана анализдөө, ошондой эле жыйынтык алуу жана интеграцияга тийиштүү изилдөө ыкмалары, 3) изилдөө этикасы, т.а. чындыкты издөөдөгү чынчылык, принциптүүлүк жана адилеттүүлүк сыяктуу изилдөө ишмердүүлүгүн жүргүзүү принциптери. Бир түргө келтирүүчү методология дегенде булактардан маалымат алууга кылынган күч-аракет, билимдерди өздөштүрүүдө керектелүүчү куралдарды колдонуу жана бул куралдарды жана булактарды интеграциялоо түшүнүлөт.

Бирок мусулмандардын изилдөө ишмердүүлүгүнүнүн ой жүгүртүү жана ыкмаларын түзүүгө бир нече методологиялык мектептер, анын ичинде рационалисттик, мистикалык, илимий-эмпирикалык жана ислам укуктук мектептер таасирин тийгизди. Рационалдык-схоластикалык филофиялык мектеби адамдык акыл-эске, айрыкча ишеним маселелерине маанилүү орун

ду ыйгарат. Ислам боюнча салттуу окуу китептеринде теологиялык-философиялык акыл-эстин жана Аяндын токтомдорду чыгаруу методологиясына тийиштүү абройлуулугу жөнүндөгү талкуулар маанилүү орунду ээлейт. Куранда адамды рационалдуу издөө менен алектенүүгө жана бир гана өзүнүн акылына таянбоого үйрөтөт: доктринаны иштеп чыгууда аны кантип колдонуу керектигин, т.а. билимдердин булагы катары саналган Аянга жана курал катары саналган акыл-эске таянууга үйрөтөт. Куран акыл-эстин ролун жана кызматын белгилөөгө, аны дискурстун негизги пункту кылууга жана аны колдонуу адамдык милдет экенин жарыялоо үчүн, жалпыланган диний мектептерге муктаж эмес.

Методологиялык ой жүгүртүү Аян тексттерин – т.а. Куран менен Сүннөттү – түшүнүүнүн жана кайра иштетүүнүн рационалдык жолдорун мусулмандар тарабынан колдонуу, ошондой эле бул тексттерди укуктук токтомдорду чыгаруу максатында колдонууда көрсөтүлөт. Дал ушул укуктук токтомдорду чыгаруу жөндөмдүүлүктөрүнүн ар түрдүүлүгү Абу Ханифа, Малик, аш-Шафии, Ахмад ибн Ханбал, Ибн Хазм жана башка окумуштуулар тарабынан негизделген түрдүү укуктук мектептердин жаралышын камсыздаган. Бирок аталган окумуштуулар акыл-эстин же анын артыкчылыктары жөнүндө талкуу кылуунун зарылдыгын көрө алышкан эмес. Себеби, алар карманган курандык методология мындай талкуулардын мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган.

Кийинчерээк схоластикалык теологиялык мектептердин айрым окумуштуулары акыл-эс жана Аяндын дал келишпестиги жөнүндө ойду күмөндүү көрүшкөн. Бул окумуштуулар акыл-эс жана Аян ортосундагы бардык келишпестиктерден (дар ат-таару) качуу зарылдыгын, “Аянды белгилүү акыл-эс менен туура түшүнүүнүн” маанилүүлүгүн жана Ибн Рушд атаган “акылмандык менен ислам мыйзамдарын байланыштырган чечүүчү сөздү” түзүү зарылдыгын белгилешкен. Бул жана башка акыл-эс жана Аян тең салмактуулугун жана толуктугун билдирүү

алгачкы убактагы мусулман окумуштуулары карманган куран кадамдардын жаралышын шарттайт.

Эсперименталдык суфий мектеби Аянды сезимталдуу кабыл алуунун ортомчулугунда алынган же акыл-эстин жардамы менен өздөштүрүлгөн эксперименталдык билимдер менен билимдердин түрдүү типтеринин ортосундагы айырмачылыкка таянат. Тажрыйбалуу таанып-билүү белгилүү методикалык принциптер менен да байланышат. Аяндын же акыл-эстин ортомчулугунда алынган билимдер “өздөштүрүлгөн” (касб) деп аталышы мүмкүн. Андан айырмаланып, тажрыйба жолу аркылуу алынган билим “белек, жөндөм” (вахб) деп аталат. Бул Кудайдан берилген жөндөм Ага сыйынуунун жана Аны эстөөнүн жардамы аркылуу өз табиятын өзгөртүүгө жана тазалыктын жаңы деңгээлине чыккысы келгендерге ыроолот. Ошондой эле Кудайдан берилген тартууга татыктуу болгонго чейин Ага жакындаган, аны таанып-билгенге берилет.

Суфийлер Аян тексттеринде жана ислам укуктарында, ошондой эле адамдык акыл-эстин далилдеринин жардамында негиздүү эксперименталдык-мистикалык ыкмаларды табуу үчүн чоң күч-аракет жумшашат. Алар тажрыйбалуу таанып-билүү чындап мүмкүн экенин жана чыныгы таанып-билүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө билүү белгилүү ыкмаларга жараша алынуучу жана колдонулуучу рационалдык далилдердин ортомчулугунда гана болору “Кудайдын мээримдүүлүгүнүн кенендигин алсыратат” деп белгилөөгө аракет кылышат. Диний тексттерде тажрыйбалуу таанып-билүүнү негиздөө изинде, суфилер Аллах тарабынан Куран аяттарын тандашкан. Бул белектерди – интуиция, жашоо-тиричилик куралдары, нур, мээрим, колдонмо жана акылмандык – суфилер эксперименталдык таанып-билүүнүн жемиши катары санашат. Илимий-эмпирикалык мектеп методологияны изилденип жаткан объекттин табиятына эң жакшы шайкеш келген байкоо жүргүзүү, тажрыйбалар, сандык өлчөм, тыянак ыкмаларын чыныгы исламдык түшүнүүгө жакын, тең салмактуу деңгээлде колдонот. Ошол эле учурда илимий-эмпи-

рикалык ыкма катары, нерселердин физикалык табиятын таанып-билүү менен да иш алып барат. Эпистемологиялык интеграциянын методологиясы илимий-эмпирикалык ыкманын ар түрдүү абалда колдонулушун талап кылат. Ошондой эле керектүү шарттарда башка ыкмаларды да колдонот. Методологиялык абройлуулукка келсек, ал өзүнүн негизин Куран жана Сүннөт тексттеринен, ошондой эле алгачкы убактагы мусулман окумуштуулары тарабынан кабарланган далилдүү чечмелөөлөрдөн табат. Изилдөө ишмердүүлүгүнө колдонмо катары кызмат кылган ислам методологиясы сезимдүү кабыл алууну, акыл-эстин, текшерүүнүн, нерселерди жана табигый, социалдык жана тарыхый кубулуштарды түшүндүрүүчү нерселерди, окуяларды башкаруучу үлгүлөр жана мыйзамдарды табууда ой жүгүртүү жана байкоо жүргүзүүнү колдонуунун зарылдыгын белгилейт. Дал ушул ойлоо процесстеринин жардамы менен окумуштуулар диний тексттерди окуй алышты жана чындыкка жана адам табиятына тийиштүү чечимдерге келишти. Мындан тышкары, бул процесстер интегралдык ишке ашты, аларга Кудай Аяндары аралашты, Ааламдын жаратылышына, акыл-эске жана сезимталдуу кабыл алууга байкоо жүрзүлдү.

Араб ислам маданий-тарыхый каада-салттарында биз илимий-эмпирикалык ыкмага арналган ырларды таппайбыз. Эгерде методологиялык ой ислам каада-салттарында дагы батыштагыдай орунга ээ болсо, биз методологиялык билимдер жана тажрыйбаларды колдонуп, методологиялык-изилдөө ишмердүүлүгүнүн теоретикалык пайдубалын түптөгөн Ньютон менен Декарттын ырларынан да баалуу айрым тексттерди биринчилерден болуп тапмакпыз.

Ислам укутарынын ыкмалары жана усуль аль-фикх адамды Кудайдын кулу катары, б.а. Анын алдында өз жүрүм-туруму үчүн жооп бере турган ишмердүүлүнө басым коет. Бул юриспруденциянын принциптерин үйрөнүүчү дисциплина Ибн Джаузи “Такриб аль-вусуль иля ильм аль-усуль”, “акыл-эс Аян менен аралашкан жана алар көрсөткөн далилдерди да, чечимдерди

да үйрөнүүнү көрсөтөт. Ошентип, ал Алланын Китебин жана Алланын Элчисинин сөздөрү менен иштерин түшүнүү үчүн чоң жардамчы болот” - деп айткандай илим экенин эске алуу менен интеграция ыкмасында калыптанат. “Усуль” ыкмасы Куран жана Сүннөт менен болгон тыгыз байланышты камсыздаган күнүмдүк кыймыл-аракеттерге жана сыйынуу ритуалдарга тийиштүү укуктук чечимдерди чыгаруу максатында иджитхад процессин жөнгө салуучу эрежелерден турат.

Эч бир методологиялык мектеп толук түзүлүп жаралган эмес. Ар бири өзүнүн тажрыйбасы же окумуштуунун божомолу менен баштаган, андан соң изилдөөнүн жаңы ыкмасын жана интеллектуалдык же дин таануу маселелерине тийиштүү маалыматтарды кайра иштеп чыгууну киргизген. Кээде бул же тигил методологиялык мектеп өз тажрыйбасын жайылтуу процессинде бутактарга бөлүнгөн. Ошентип, ыкманын эскиргендиги жана анын түрдүү элементтеринин интеграциясы сөзсүз эле өнүгүүнүн токтоп калганын жана башка өзгөрүүлөрдү билдирбейт. Тескерисинче, бардык мектептерди өнүгүүнүн жана өсүүнүн мыйзамдары башкарат.

Балким, ислам методологиясынын интеграцияланган табияты жогоруда саналган төрт бул же тигил ыкманы “зарылдыктан” улам колдонуу менен чектелбейт. Тескерисинче, анын интеграцияланган табияты изилдөө милдет-тапшырмасын чечүү үчүн, бир же андан ашык ыкмаларды колдонуу мүмкүнчүлүгүн билдирет.

Методологиянын булактары жана куралдары

Алтынчы бап төмөнкү беш бөлүктөн турат:

1. “Булак” түшүнүгү;
2. *Методологиянын булактары;*
3. *Методологиялык “куралдар”;*
4. *Ой жүгүртүү, изилдөө жана жүрүм-турум куралдары;*
5. *Эпистемологиялык интеграция үлгүсү;*

Бапта “булак”, курал” терминдерин талкуулоо жана алардын ар биринин актуалдуулугунун концепциясы берилет. Бап окуу жана изилдөө тармагына тийиштүү булак жана куралдарды карап чыгууга арналган. Анда мусулмандар билим алган биринчи жана экинчи булактар, колдонмолор жана маалыматтар тууралуу айтылат. Ошондой эле, “эпистемологиялык интеграцияга” жетүү максатында мусулмандар ылайыктуу булактан маалымат алууда колдонуучу алгачкы куралдар жөнүндө кеп козголот.

“Булак” түшүнүгүн билдирген “масдар” деген араб термини “с-д-р” үч тамгалуу уңгудан келип чыгат. Ушундай эле уңгуга ээ болгон “садр” атоочу, бир нерсенин пайда болушун же бир нерсенин алдыңкы бөлүгүн түшүндүрөт. “Садр” сөзүнүн башка мааниси (көптүк санда “судур”) “көкүрөк клеткасы” же түшүнүүнүн борбору болгон жүрөктү камтыган “көкүрөк” дегенди билдирет. “Масдар” термини жана андан келип чыккандар түрдүү эпистемологиялык тармактарда колдонулат. Мисалы, география же жаратылыш таануу илимдеринде “булак” сөзү түрдүү минералдарды алуучу орунду билдирүү үчүн колдонулат.

“Булак” термини юриспруденция тилинде жана фикхтин негиздери тууралуу илимде (ислам укуктарынын булагы) колдонулат. Илам укуктарынын булагы болуп Куран, Пайгамбардын

Сүннөтү, көз карандысыз чечим (иджтихад) жана аны эки бу-тагы – аналогия боюнча чечим (кыяс) жана окумуштуулардын макулдугу (иджма) болуп саналат. Өз булактарынан колдонмо-лорду алып чыгууда, методология аргументацияга, аталган бу-лактардын ишенимдүүлүгүнө, ылайык келген куралдарга жана бекитилген процедураларга кайрылуу зарылдыгына негиздел-ген илим болуп эсептелинет.

Методологиянын булактарына келсек, биз Аяндарга жана жа-ратылган Ааламга, ошондой эле Аяндын жана жаратылган Ааламдын интеграциясына таянабыз. Биз билим алып жаткан булактардын жардамында, алар кандай гана мүнөздө болбосун, алардын негизинде укуктук башкарууну чыгарган булактар-ды; биздин методологиялык изилдөөбүздүн жана ой жүгүртүү жолубузду булактарына карай чектөө бар. “Аян” дегенде биз Аллах тарабынан Анын Элчиси Пайгамбар (с.а.в.) аркылуу түшкөн жана кийин сөздөрдө жана кыймыл-аракеттерде чагыл-дырылган “Кабарды” түшүнөбүз. Бул “Кабар” өз ичине “ачык Аянды” (вахи джалии) жана “жашыруун Аянды” (вахи хафии) камтыйт. “Ачык Аян” - бул Куран, ал эми “жашыруун Аян” – бул Пайгамбардын (с.а.в.) Сүннөтү, б.а. Мухаммад Пайгамбар баяндары жана кыймыл-аракети аркылуу Куранда айтылган-дардын маанисин чечмелеген жана колдонгон.

Куранда колдонулган “Аян” (*вахи*) термини Жараткандын биз-ге түшүнүктүү жана түшүнүксүз жолдорду колдонуп, белгилүү бир адамдарга кайрылуусу. Мисалы, ал адамда эргүү, ой фор-масында өңүндө же түшүндө берилиши мүмкүн. “Вахи” тер-мини Жаратуучунун башка жандыктар менен маектешүүсү аркылуу берилген кабарларга да тийиштүү. Куран сыйынуу жөрөлгөлөрү, күнүмдүк иштер, этикалык нормалар жана адам ой жүгүртүүсүнүн критерийлерине тийиштүү, биздин нер-селерди, идеяларды жана окуяларды түшүнүүбүздү жана ага карата кыймыл-аракетибизди ирээтке келтирүүчү, укуктук ал-дын-алууларды бекитүүчү булак болуп саналат.

“Жашыруун аян” аталган Пайгамбардын (с.а.в.) Сүннөтүнө келсек, ал Куранга толуктоо болуп саналат. Мусулмандар Жараткандын бардык элчилерин жана Пайгамбарларын, алар алып келген кабарларды, жашоону кантип туура өткөрүү керектигин, өз кезегинде адамдарга бул жашоодо жана билишет. Пайгамбардын (с.а.в.) Сүннөтү адам жашоосунун түрдүү тармактарына тийиштүү көптөгөн маселелерди камтыйт жана түрдүү талаптарды канааттандырат. Алардын айрымдары Куран сөздөрүнүн маанисин түшүндүрөт, башкалары болсо Куран аяттарынын жалпы табиятын чечмелейт. Бирок ошол эле учурда, алардын айрымдары Пайгамбардын (с.а.в.) Куран аяттарын тажрыйба жүзүндө колдонуп, бизге практикалык колдонмо же болбосо түрдүү жашоо шарттарында түздөнүүбүз зарыл болгон практикалык мисалдарын көрсөтөт.

Адам билиминин экинчи булагы болгон Жаратылган Ааламды үч түрдүү деңгээлге бөлүп кароого болот:

1. Күчтүү телескоптун жардамында гана көрүүгө мүмкүн болгон микро элементтерден тарта ири галлактикаларга чейин камтыган табигый, материалдык дүйнө;
2. Адамдын адам, уруу, коом жана мамлекет катары жашоосун; үй-бүлөлүк, социалдык жана эл аралык байланыштарын; укуктарды жана милдеттерди аныктоочу системалар жана мыйзамдарды камтыган социалдык дүйнө;
3. Акыл-эс жана рух, жашоо жана өлүм, ден-соолук жана оору, билим жана караңгылык, ойлор жана эмоциялар, сезимдер жана реакциялар деңгээлинде, индивиддин кантип ойлоп, өсүп жана өнүгүүсү, эмнеге картайып жана кайрадан жаралуусу, эмнеге индивид катары жакшы көрүп жана жек көрүшү сыяктуу психологиялык дүйнө.

Куран өзүнүн аят тексттеринде, жазуу белгилеринде, ошондой эле жаратылган дүйнөнүн өзүндө, ар түрдүү белгилерде чагылдырылат жана алар билим булактары болуп саналат. Кудай бизге Аян түшүрдү, ушул Ааламды жана аны түзгөн бардык объекттерди, окуяларды жаратты. Бир гана Кудай бардыгын

башкарат. Башкача айтканда, Кудай – мүмкүн болгон башкаруу куралдарынын жалгыз булагы. Ал аларды адамдардын бардык ишмердүүлүгү менен байланышта көрсөтөт. Адам Куранды окуу менен, ага көрүнгөн жаратылган Ааламды, материалдык, табигый дүйнөнү, социалдык жана психологиялык дүйнөнү кошуп окуйт. Жаратылган Ааламда Жараткандын белгилерин окуу адам жан-дүйнөсүнүн тереңинен кенен космостук мейкиндиктерге чейин адамды жалгыз Жаратуучуга алып барат. Мындан тышкары, биз китептерде калем менен жазылгандарды окуганда, бизге калем менен жазууга үйрөткөн, т.а. билим алуунун түрдүү типтерин жазууга үйрөткөн Жаратканга ыраазы болушубуз керек. Куран (бул сөздүн өзү “окуу” же “ыр” дегенди билдирет) бири экинчисин толуктап турган эки окуудан турат. Ошентип, биз муктаж болгон акылмандыкты жана колдонмону алуу үчүн эки окууну бириктирүү шарт. Жазма Аян жазатылган Ааламды тереңирээк таанып-билүү максатында окулган жана жаратылган дүйнө жазма Аянды мындан да тереңирээк таанып-билүү үчүн үйрөтүлгөндө, эки окуу бири-бирин толуктайт.

Курал максатка жетүүнүн жана ниетти канааттандыруунун каражаты болуп саналат. Эгер булак суунун чыккан жери болсо, анда чака же түтүк – суу алуунун куралы. Биздин методологиялык куралдарды көрсөтүү ыкмабыз маалыматтарды, айрыкча лаборатордук эксперименттерди, анкеталарды, интервьюларды ж.б. топтоо методикасы үчүн өзүн-өзү чектөөгө тарткан адабиятта бар куралдардан айырмаланышы мүмкүн. Биз мурда-кийин белгисиз болгон, бизге дароо эле түшүнүктүү болбой турган маалыматты алуу үчүн, куралдарды кодонууга шашылабыз. Методологиялык куралдар негизги концепцияларды, жалпы чечимдерди, “изилдөөчүлөр методологиялык курал катары изилденип жаткан материалдарды жана негизги маалыматтарды топтоо үчүн гана эмес, аталган маалыматтарды эпистемологиялык жана идеологиялык куралдар катарында алынган билимдерди мындан ары колдонуу, уюштуруу, анализ жүргүзүү максатында түшүндүрүү үчүн колдонгон интеллек-

туалдык-идеологиялык илимий мектептерди, ири теорияларды жана түшүндүрүүчү үлгүлөрдү” камтыйт. Биз сезимдер системаларын маалымат топтоодо колдонобуз. Албетте бул кыйын, бирок биз Кудай Аяндарынын тексттеринде табылган маанилерди түшүнүүдө физикалык сезүү менен акыл-эсти айырмалай алабыз. Ачыгын айтканда, иштөө принциби интеграцияда жана толуктоодо жатат.

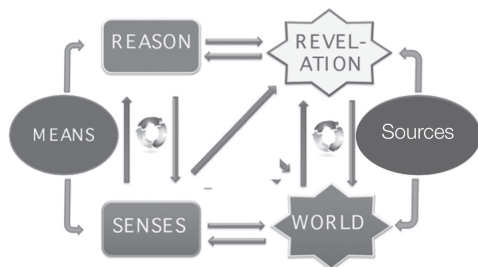
Ошентип, Куранды билим булагы катары колдонуу ыкмасын иштеп чыгуу максатында, биз Куран менен адамдардын чындыгы ортосундагы мамиленин контекстинде эки жолдун чегин аныктап алышыбыз керек. Мындан тышкары, Куранды билим булагы катары колдонуу ыкмасын иштеп чыгуу үчүн, биз аны чечүүнү талап кылган бир нече көйгөйлөрдүн, алдын алууга аракет кылган кризистин жана биз жооп издеп жаткан суроолордун контекстинде карашыбыз керек. Бирок көйгөйдү түзүү үчүн, биз маселе жаралган контекстти билишибиз зарыл. Ал материалдык объектке же табигый кубулушка, социалдык же эл аралык мамилелерге, же белгилүү бир адамдардын психологиялык көйгөйлөрүнө жана алардын алмашып туруучу жагдайларына жана шарттарына тийиштүү болуусу мүмкүн. Жазма Аянды туура түшүнүү биздин жазма Аян менен Ааламдын ортосундагы байланышты табуу үчүн акыл-эсибизди жана сезимдерибизди колдонуубуз аркылуу ишке ашат. Аны биз “Чындыктын юриспруденциясы” деп атайбыз.

Методологиялык куралдарды ой жүгүртүүнүн, изилдөөнүн жана башкаруунун куралдарына бөлсөк болот. Бул өз ара байланышкан жана өз ара кесилишкен куралды ажыратуу, чектөө кыйын. Ой жүгүртүү изилдөөсүз ишке ашса да, изилдөө ой жүгүртүүсүз иштей албайт. Кыймыл-аракет жана тажрыйба үчүн, көптөгөн үлгүлөр жөнөкөй көндүм катары ишке ашат. Ошентип, кенен ой жүгүртүү менен коштолбойт. Ой жүгүртүү куралдары адамдардын ойлорун идеялар же картина же график түрүндөгү сүрөттөлөр аркылуу кабыл алуусун жеңилдетип, ойлорду уюштуруу жана иреттөө максатында ой жүгүртүү процессин иштетет.

Идеялар сүрөттөр же графиктер менен байланышта болгондо, абстрактуу түшүнүк конкреттүү сүрөттөргө тартылат. Бул өз кезегинде аны мындан да түшүнүктүү кылат жана эстеп калууну, үйрөнүүнү, карап чыгууну, анализди жана сынга алууну жеңилдетет.

Изилдөөнүн куралдарын үч деңгээлге бөлүп алып талкуулаганыбыз дурус: 1) изилдөө маалыматтарын топтоо куралдары; 2) изилдөө маалыматтарын анализдөө куралдары; 3) изилдөө маалыматтарын интерпретациялоо куралдары. Маалыматтарды анализдөө куралдары сапаттуу жана сандык аналитикалык процедураларда, же алардын курулушунда берилиши керек.

Биз белгилегендей, эпистемологиялык интеграцияны теңдештирүү үлгүсү жаратылган Ааламдан алынган билимдер, сезим менен гана эмес, акыл менен да таанып-билүүнү талап кылгандай, жазма Аяндан алынган билимдер да бир гана акыл-эстик кабыл алууга эмес, сезимдик кабыл алууну талап кылат. Аллах адамдарды жана башка жандыктарды салган жаратылыш биздин булактардын өз ара толуктоочу табияттарын жана таанып-билүү куралдарын түшүнүүбүздө маанилүү роль ойнойт. Биздин тубаса ыйман-ынсаптык түшүнүүбүз бизди адилетсиздик жана теңсиздик менен күрөшүүгө алып барат. Анткени ушундай жол менен гана адамдардын жогорку кызыкчылыктарын канаттандырууга болот. Кудайдан берилген биздин ыйман-ынсаптык компасыбыз таанып-билүү куралдары менен биргеликте жазма Аян формасында берилген кабарларды түшүнүү мүмкүнчүлүгүн берет; ошондой эле ал альтруизм жана эгоизмден, чындыкты жана жамандыктан ажыратууга көмөктөшөт. Бул үлгүгө ылайык, биз нерселер тууралуу түшүнүгүбүздү тереңдетүүбүз абдан маанилүү. Ушуга ылайык булактарды интеграциялоо жана таанып-билүү куралдарынын натыйжалуулугун жогорулатуу мүмкүн болот.

The Epistemological Integration Model.

Components of the Two Sources of Knowledge.

ЖЕТИНЧИ БАП Методологиялык принциптер жана баалуулуктар

ИСЛАМ МЕТОДОЛОГИЯСЫНЫН ПРИНЦИПТЕРИ

А. Жалпы методологиялык принциптер:

- 1) Ислам дүйнө таанымынын ички макулдашуусу жана окшоштугу;
- 2) Куран жана Сүннөт акыркы бедел катары;
- 3) Аянды жана жаратылышты айкалыштырып окуу;

- 4) Таухид, тазкия жана ‘умран принциптерин колдонуу;
- 5) Ислам билимдеринин негиздерин колдонуу:
 - Чыгуу булактарына ээ болуу;
 - Заманбап билимдерге ээ болуу;
 - Жакшыртууга умтулуудагы чыгармачылык процесс;

Б. Конкреттүү методологиялык принциптер:

1. Ой жүгүртүү менен байланышкан методологиялык принциптер: зарыл ой жүгүртүү, универсалдуу, бардыгын камтыган, иреттүү, себептүү, максаттуу, максатка багытталган, практикалык ж.б.

2. “Маалымат бергиң келсе, тактыгына көз жеткир, а эгер арыздангың келсе, далилинди даярда” деген девиздин маанисиндегидей изилдөө менен байланыштуу методологиялык принциптер төмөнкүлөр менен байланышкан:

- 1) күбөлөндүрүү (чынчылдык, бүтүндүк жана объективдүүлүк менен);
- 2) далилдер менен (практикалык, рационалдык жана улантуучу, Аян менен макулдашуучу);
3. Изилдөө жүргүзүү менен байланышкан методологиялык принциптер төмөнкүлөргө тийиштүү:
 - 1) ниет,
 - 2) катышуу,
 - 3) чыгармачылык.

Жетинчи бап төмөнкү эки негизги бөлүктөн турат:

1. Методология принциптерине киришүү;
2. Методологиялык баалуулуктардын негизи;
 - а) Бир Кудай (таухид): баалуулуктарды башкарган үчилтиктин биринчи негизи.
 - б) Тазалануу (тазкия) баалуулуктарды башкаруу системасында.
 - в) Социалдык өнүгүү (‘умран) жогорку баалуулуктар системасында.

Мында “принцип” жана “баалуулук” концепцияларына ислам интеллектуалдык парадигмаларынын жана ислам методологияларынын алкагында аныктама берүү аракети көрүлдү. Бул бап Ислам жогорку баалуулуктарын – монотеизм (таухид), та-

залануу (тазкийя), өнүгүү/гүлдөө/цивилизация (умран) жана башка ушулардан чыккан көптөгөн принциптерди түшүндүрөт. Методология принциби (мабади аль-манхаджийя) ислам методологиясы өзүнүн окуусун, изилдөөсүн жана кыймыл-аракетин негиздеген шарт болуп саналат. Бапта аталган принциптерди кимдир бирөө колдонуп турган учурда, мусулман коомчулугу дүйнөнүн башка элдерине жол көрсөтүүчү жылдызга айланарын түшүндүрүүгө аракет жасалат.

“Принцип” жана “баалуулук” термини көбүнчө синоним же өз ара бири-бирин алмаштыруучу термин катары колдонулат. “Принцип” атоочу (арабча – “мабба”, көптүк санда – “мабади”) ислам методологиясын талкуулоодо кодонулат жана заманбап термин болуп саналат. Куранда жана Пайгамбар (с.а.в.) Сүннөтүндө бул сөздүн заманбап мааниси жок. “Мабда” атоочу “баштоо” маанисин билдирген “бадаа” этишинен келип чыгат жана ал Куранда айтылган эмес. Бирок, Куранда “бадаа” сөзүнүн бул же тиги түрдө кыймылды баштоону билдирген көптөгөн формалары колдонулат. “Бадаа” этишинин аныктуу формаларын камтыган көптөгөн Куран аяттары, бул этишке кошумча карама-каршы маанидеги “аада” “кайтуу” же “кайра жасоо” маанисин берген этишке ээ.

Техникалык термин катары “принцип” сөзү түрдүү контексттерде берилет. “Принцип” сөзү контекстке жараша текшерүү жана далилдөөгө боло турган маалыматтарга, ишенимдерге, божомолдорго, шарттарга, белгилерге же теория жана чечимдерди аныктоочу концепциялардын ортосундагы өз ара мамиле тийиштүү болуусу мүмкүн. “Принциптер” сөзү кыймыл-аракетти башкаруу жана баалоо үчүн жүрүм-турумдарды жана стандарттарды аныктоочу жана негизги баалуулуктарга тиешелүү. Ошондой эле, ал билимдердин, диний ишенимдердин, кыймыл-аракеттин практикалык багытынын ж.б. интеллектуалдык системасынын негиздерине да тиешелүү.

“Методологияга” ой жүгүртүү, изилдөө ыкмалары жана жүрүм-турум үлгүлөрүн караган илим катары берген аныктамабызга

ылайык, анын башка илимдер сыяктуу эле байланышкан принциптери болушу керек. Методологиянын принциптери – илимдин негизин түзгөн темалар, айрыкча анын негизги фактылары жана концепциялары, анын кантип жаралып жана өнүгүшү, анын теориясы жана алардын тажрыйба жүзүндө колдонулушу.

Талкууланып жаткан методология биз катышып жаткан кыймыл жана кошуп жаткан күч-аракет болуп саналат. Ошентип, ал ойлонуудан башталышы, биз карманган ишенимдин чыгылдырышы жана ал ишеним чагылдырган стандарттарды, критерийлерди жана баалуулуктарды бекем карманышы шарт. Ислам методологиясын талкуулоо контекстинде “принцип” сөзү окуу, изилдөө жана кыймыл-аракет тармагындагы методология багытталган жана өз максаттарына жетүү үчүн күч-аракет жумшаган, ошондой эле аны чагылдыруу жана түзүү үчүн артыкчылыктуу белгилерди берген шартты түзөт.

Методология принциптери көп сандаган деңгээлдерге жетишет. Алардын экөөнө токтолобуз: жалпы деңгээл же ар тараптуу жана жеке же спецификалык деңгээл. Жалпы деңгээлде бул принциптер Исламдын устундарына, ишеним устунуна жана жогорку баалуулуктарга тийиштүү, ошол эле учурда жеке, спецификалык деңгээлде алар мыйзамдардын, стандарттардын жана окуунун же изилдөөнүн айрым өзгөчөлүктөрүнүн формасын кабыл алышат. Алар билимди алууга, анализдөөгө жана колдонууга же башкаруу критерийлерине жана кыймыл-аракеттин багытына негизделген. Алар ой жүгүртүү (ар тараптуу, толук кандуу, иреттүү, максаттуу, стратегиялык жана практикалык болуп саналышат), изилдөө (документтер менен тастыкталган) жана кыймыл аракети менен (ниетке, дыкат карманууга жана чыгармачылыкка тийиштүү принциптер) адистештирилген деңгээлде жүргүзүшөт.

Ислам доктринасы Кудайдын жалгыздыгын тастыктоого өзгөчө маани берет. Ислам көз карашында, бул тастыктоо ички баалуулук болуп, калгандары андан чачырайт. Бүткүл дүйнө өз табия-

ты боюнча бир кудайлуулук талабынын объектиси болуп саналат. Ошентип, эгер адамдар дүйнө менен ынтымакта жашагысы келсе, аларда тандоо бар жана ички тазалануу үчүн жалгыз кудайга сыйынуулары керек. Жекелик же коомдук деңгээлде бул бирдикти, жалгыздыкты чагылдыруунун көптөгөн мисалдары бар. Үй-бүлө коомдун негизги уячасы жана ал үй-бүлөлүк байланыштарды бекемдөөнүн жана алдыга жылдыруунун маанисин сезет. Коомдун болуусу Кудай жалгыздыгы доктринасына негизделген. Кудайдын башкаруусу ар бир адамга каалаган жерде күчүн тийгизет жана мусулман коомчулугу адамдардын биримдүүлүгүнүн негизи болуп саналат. Ислам экономикалык системасынын этикасы иште, өндүрүштө жана талаптоодо колдонулгандыктан, оң мамилелерди, жоопкерчиликти жана адилеттүүлүктү күчтөндүрөт. Мунун ортомчулугу менен коом мүчөлөрү үчүн материалдык жана руханий баалуулуктар жетишилет. Бир Кудайлуулук ислам баалуулуктарынын булагы катары кызмат кылат. Ал ислам жашоосунун бардык аспектилеринде, т.а. окуу жана рационалдык изилдөөдөн тарта саясий, социалдык жана экономикалык системаларга чейин, эстетикага жана искусствонун түрдүү формаларына кылган мусулмандардын мамилесине чейин конкреттүү фактылык чагылдырууларын табат.

Тазалануунун (тазкийя) жана реформанын объектиси болуп, Кудай алдында Жерде өздөрү тандаган жол үчүн жооп берүүчү индивид, топ жана үммөт мүчөлөрү саналат. Ишеничин тереңдетүү жолу аркылуу адам өзүн тазалайт. Жан дүйнөнү тазалоо Жаратуучунун каарын келтирүүчү күнөө иштерден тыйылуу жана Аны ыраазы кылуучу жакшы ишмердүүлүк болуп саналат. Бардык социалдык системадагы уникалдуу колдоо – бул зекет берүү. Зекет берүү адамды сараңдыктан, материалдык байлыкка ашыкча берилүүдөн сактануунусуна жардам берет. Тазалануу күч-аракеттин көптөгөн формалары менен байланышкан. Өзүнүн жашоосуна (болуусуна) каршы чыккан ички күрөшүү бар. Бул күрөш өз жагдай-шарты жана жетишкендигин курмандык кылуу. Жекелик деңгээлде тазалануу дегенде

жеке иштер, сезимдер, ойлор, ниеттерди түшүнүүгө болот. Мусулман муктаж болгондорго бөлүштүрүп берүүсү шарт болгон зекет да жеке тазалануу болуп саналат. Бул процесс атак-даңк жана өсүп-өнүүнү алып келет. Биз жана башка жандыктар жашаган Жердин гүлдөп-өсүү процесси Кудай жараткан планетада – анын тоо-талааларында, деңиздеринде, океандарында, көлдөрүндө жана булактарында, анын атмосферасында – жаратылган тирүү жандыктарды, табигый кубулуштарды жана циклдерди же энергия булактарын колдонууну камтыйт. Бул убакытты талап кылган личносттук же коомдук жашоонун жүрүшүндө болуучу эволюцияны камтыйт. Биздин Ааламдагы мыйзам ченемдүүлүктөргө баам салып, окуялар жана объекттер баш ийген мыйзамдарды ачып, окуялардын таркалышын прогноздоо жөндөмдүүлүгүн өздөштүргөнүбүздөн улам, материалдык өнүгүү жана жетишкендиктин узак убакыт бою билимдерге жана тажрыйбага шартталган цивилизациянын айрым аспектилерине тиешеси бар. Адамзат цивилизациясынын материалдык эмес тарабы жакшырып келе жатат. Себеби, адамдар өздөрүнүн социалдык жана экономикалык чөйрөлөрүндө тажрыйба топтошуп, адамдар арасында мамилелерди башкаруучу жана жөнгө салуучу мыйзамдарды жана системаларды бекитишти. Мындай артыкчылыктар маданияттардын жаралуусун шыктандырат. Жерде жашаган адамдардын максаты бар. Жер бизге чейин эле бар болчу. Биз Жаратканга сыйынуу жана Жерде анын өкүлдөрү болуу үчүн жаратылдык. Дал ушул үчүн Кудай бизди өзүнүн алдында жоопкер кылды. Биз кошумча изилдөө жана үйрөнүү аркылуу бул баалуулуктар системасы тууралуу түшүнүбүздү тереңдетип, андан соң экинчи баалуулуктарды чыгаруу үстүндө иштешибиз керек. Алар ислам укуктары илими жана жеке баалуулуктар тармагынан гуманитардык, социалдык жана психологиялык илимдер тармагына которулушу мүмкүн. Эгер буга жетишсек, биз бул принциптерди мусулман коомчулугунун дүйнөдөгү башка элдерге жол көрсөтүүчү жылдыз катары кызмат кылышында колдоно алабыз.

Жыйынтыктоочу пикирлер

Жыйынтыктоочу пикирлер төмөнкү төрт бөлүктөн турат:

1. Эпистемологиялык интеграцияга жетүү талаптары;
2. Ой тармагындагы эпистемологиялык интеграциянын артыкчылыктарын аныктоо;
3. Изилдөөлөрдөгү эпистемологиялык интеграция методикасы;
4. Жүрүм-турум тармагындагы эпистемологиялык интеграциянын көрүнүшү;

Ушул тексттин контекстинде биз “интеграция” терминин “эпистемологиялык интеграциянын үлгүсү” катары колдонобуз. Бул үлгү өз ара толуктоо же өз ара көз карандуулуктун үч деңгээлинде негизделди:

- Билимдин эки булагынын, т.а. Аалам жана жазма Аяндын ортосундагы өз ара байланыш;
- Билимдин эки куралынын, т.а. акыл-эс жана тунук кабыл алуунун ортосундагы өз ара байланыш;
- Булактар менен куралдардын ортосундагы өз ара байланыш.

“Интеграция” термини биздин жазма Аянды жана жаратылган Ааламды көрүүбүздү бириктирүү процесси менен да байланышта. Илимдерди исламдаштыруу контекстинде, эпистемологиялык интеграция (же заманбап ислам ойлору) бизден төмөнкүлөрдү талап кылат:

1. Ислам принциптерин жана максаттарын ылайыктуу түрдө кабылдоо;
2. Аталган максат жана принциптерге колдонуучу методология иштелип чыкты;
3. Бул методологияны заманбап илимдерди түшүнүү жана байланыштыруу үчүн колдонуу;
4. Максаттуу жана натыйжалуу заманбап ислам личностторун түзүү;
5. Мусулман коомчулугунун адамзат цивилизациясына салым кошуусуна жана анын Кудай Аянына негизделген колдонмосун камсыздоого көмөктөштүк.

Азыркы педагогикалык кадам ислам доктриналарын, сыйынууларын жана тажрыйбаларын мурдагылар карагандай жана түшүнгөндөй элестетип келүүдө. Бирок биз жеткирип жаткан Ислам заманбап контекстте мусулмандардын алдында турган заманбап чындык жана милдеттер менен айкалыштырылып окутулуусу керек. Ушундай кылуу менен гана биз башка элдерден алдыга оздуруучу артыкчылыктуу жетишкендиктерди багындырууга жөндөмдүү болобуз.

Ой жаатында, эпистемологиялык интеграция берилген текстти акылмандуулук менен түшүнүү үчүн, ойдун максатка багытталуусуна мүмкүндүк берет. Качан ой бардыгын камтыган, б.а. кенен контекстте конкреттүү көйгөйлөрдү камтып, убакыт, орун жана шартка жараша алардын ар бирин ылайыктуу орунга коюп жана маани берип негизделгенде гана толук ой боло алат. Ал эми окуя, кубулуш жана чечимдерди универсалдуу Кудай мыйзамдары жана алардын себептери менен байланыштырганда ой бир иретке түшөт. Ошондой эле болуп жаткан көйгөйлөрдү чечүүдө мүмкүн болгон бардык мүмкүнчүлүктөрдү изилдеп, бардык көз караштарды конкреттүү реалдуулук менен байланыштырганда ой жөндүү болот. Мусулман үмөтүнүн маданий өнүгүүсүнүн курулушуна жана жетишкендиктерди багындыруусуна басым койгондо ой максаттуу болот.

Изилдөө методологиясынын көз карашында, мындай кадамды колдонуу изилдөөчүгө Куран тексттерин Жер шаарындагы жашоону жакшыртуу жана адамдык өнүгүүгө жетишүү максатында билимдерди өздөштүрүү, сыноо жана колдонууга умтулуубуздагы негизги жалпы колдонмо булагы катары түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Курандан алынган колдонмого таянып, изилдөөчүлөр изилдөө талап кылган каалаган илимий ишмердүүлүккө аралаша алышат. Мисалы, башка адамдардын көз караштары жана эмгектери менен, же болбосо байкоо жүргүзүүдө жана тажрыйбадан өткөрүүдө катыша алышат.

Жүрүм-турум көз карашында, мындай методологиялык интеграция түрдүү дүйнөлөрдү, т.а. адамдар дүйнөсүн, идеялар дүй-

нөсүн, нерселердин дүйнөсүн жана башкаларды интеграциялоого мүмкүндүк берет. Себеби, ойлор жана изилдөөлөр түрдүү тармактарды камтышат. Мында жалпы кабыл алынган кадамды түшүнүү жана кармануу, б.а. Пайгамбар (с.а.в) тарабынан бекитилген жолго индивиддин жүрүм-турумунун ылайык келиши ишке өтөт. Адамдык жүрүм-турум бир гана тышкы, практикалык кыймыл-аракеттин аспектиси менен байланышпайт. Чындыгында бул тышкы, көрүнүп туруучу аспект ички көрүнбөгөн кыймылдардын, т.а. өз ичине ой жүгүртүү жана ой толгоо процесстерин камтыган, варианттарды жана альтернативаларды, контрасттарды жана салыштырууларды изилдөөнүн негизинде адам бул же тигил чечимге келген ички аспектердин натыйжасы болуп саналат. Бул ички кыймыл жүрөк же уят-ынсабы тарабынан кабыл алынат. Өз маданиятын көтөрүү үчүн мындай кадамды ар дайым колдонгондор чыныгы реформатор болуп саналышат.

Жыйынтыгында, биз “методологиялык маданиятты” интеграцияланган мусулман окумуштууларынын, айрыкча системалуу (методологиялык) ой жүгүртүү алардын академиялык имиджинин жана иденттүүлүгүнүн фундаменталдык элементтери болуп саналган жогорку окуу жайларындагы окутуучулардын квалификациясынын негизги түзүүчүсү экенин кабылдообуз керек. Өздөрүнүн адистештирилген академиялык маданиятында алар окумуштуу, ал эми социалдык чөйрөдө реферматор, ошондой эле учурдагы жана келечектеги муундун мугалими болуп саналышат. Дал ушул жогорку окуу жайынын окутуучулары системалуу ой жүгүртүүнү нерселерди аныктоонун жана айырма чыгаруунун куралы катары өнүктүрүшөт. Алар профессионалдык ишмердүүлүктүн алкагында системалуу изилдөөлөр менен алек болушат. А системалуу жүрүм-турум күнүмдүк милдет болуп калды. Бирок мунун бары өзүнөн-өзү ишке ашат, себеби методологиялык ой жүгүртүү жана кыймыл-аракет ажырагыс бир бөлүк болуп калды.

Бардыгы Кудуреттүү Кудайга жакшы белгилүү.

Автор жөнүндө

Фатхи Хасан Малкави – педагог, университеттин профессору, билим берүү жана философия илимдери жаатында философия доктору (Мичиган штатынын университети, АКШ, 1984), Иорданиянын тургуну. Илимий билим берүү жана изилдөө методологиялары темасындагы 30дан ашуун мектептик жана университеттик окуу куралдарынын, ошондой эле илимий журналдардагы 60тан ашуун макалалардын жана изилдөөлөрдүн автору, ислам билим берүү жана ислам эпистемологиясы боюнча конференциялардын жана семинарлардын он сегиз томдук материалдарынын редактору. Учурда Ислам ойлору Эл аралык университетинин аймактык мүдүрү, ‘Islamiyat al Ma’rifah’ (“Заманбап ислам ою” журналы) журналынын башкы редактору жана Иорданиянын Араб тили академиясынын (Majma Al-Lughah AlArabiyyah) мүчөсү кызматтарында эмгектенет.

Шилтемелер

1. Аллен Утке, «Билимдин бириктирилиши: Эмне үчүн? Кандай? Кайда? Качан? «Г. Бенсон, Р. Глазберг жана Б. Гриффит, Биримдик жана билимдин интеграциясынын перспективалары (Нью-Йорк: Питер Лэнг, 1998), 20-бет. Ислам методологиясы» модернизмдин бардык жетишкендиктерин жаман деп эсептебейт, ошондой эле постмодернизмдин бардык убадаларын жакшы деп эсептебейт.
2. Исмаил Р. аль-Фаруки, аль-Таухид: «Ой жүгүртүүгө жана жашоого тийгизген таасири», басмакана (Herndon, VA: ИИТ, 2000), 17-б.
3. Ошол эле жерде, 51-б.
4. Сайид Кутб, *Khasa'is al-Tasawwur al-Islami wa Muqawwimatuhu* (Ислам концептуализациясынын айырмалоочу өзгөчөлүктөрү жана компоненттери), I бөлүк, басмакана (Кувейт: Эл аралык студенттик уюмдарынын ислам федерациясы (IFSO), 1983), 7-бет.
5. Абу аль-Валид ибн Рушд, *Fajl al-Maqal fi ma Bayn al-Hikmatī wa al-Sharī'ah min al-Ittisal* (Акылмандык менен Кудай ачкан мыйзамдын ортосундагы байланыш жөнүндө акыркы сөз), Мухаммед Абид аль-Джабири) ред, (Бейрут: Марказ Дирасат аль-Вахда аль-Арабия (Араб Биримдигин изилдөө борбору), 85-88-б.
6. Абу Хамид аль-Газали, *Jawahir al-Qur'an wa Duraruhu* (Курандын асылдары жана берметтери), (Бейрут: Дар аль-Жил, 1988), 26-27-бб.
7. Томас Триттон, «Интегралдык окутуу: өтмө кызуугубу же келечектин пайдубалыбы?» Antonio Damasio ж.б. (ред.), Билимдин Биримдиги: Табигый жана Адам илимдеринин жакындашуусу (Нью-Йорк: Нью-Йорк Илимдер академиясы, 2001), 272-бет.
8. Ушул үч термин бир нече кылымдар бою бир эле китептин аталышында бири-биринин ордуна колдонулуп келгенин байкадым. Китептин баштапкы аталышы *Minhaj al-Talibin wa*

‘Umdat al-Muftin болгон Имам Абу Закария Яхья ибн Шараф ан-Навави (676-ж. / 1277-б.к).

9. Майкл Агнос, (ред.), Вебстердин Жаңы Дүйнө колледжинин сөздүгү, 4-чыгарылыш, (Фостер шаары, Калифорния: Вебстердин Жаңы Дүйнөсү, 2001), 906-б. Ошондой эле: Оксфорддун иллюстрацияланган Америкалык сөздүгү (Нью-Йорк: Оксфорд университетинин басмаканасы, 1998), 515-бет.

10. Таха Абд аль-Рахман, Tajdid al-Manhaj fi Taqwim al-Turath ([Ислам мурасын баалоонун жаңылануу жолдору), (Бейрут: аль-Марказ аль-Такафи аль-Араби, 1994), 19 – 20 бет.

11. Ахмад аль-Райсуи, Al-Fikr al-Maqasidi: Qawa‘iduhu wa Fawa‘iduhu (Максаттарга негизделген: Жетекчилик принциптери жана анын артыкчылыктары), Чөнтөк китеп сериялары №. 9, аль-Заман гезити тарабынан жарыяланган, (Каса Бланка, 1999), 99 б.

12. Фати Малкави, (ред.), Nahwa Bina’ Nizam Ma‘rifi Islami (Исламдык Эпистемологиялык системанын курулушуна карата), (Амман, Иордания: ИТТ, 2000). Айрыкча маркум Абдельвахаб Элмессири жазган «Фи-ар-Дарс аль-Маърифти» (Эпистемологиялык сабак жөнүндө), 41-60-б.

13. al-Наqqah Сүрөсүнүн 69: 11-12-аяттарында: “[Нухтун топтон суусу] бардык чектерден ашып түшкөндө, биз сени ушул калкып жүрүүчү кемеге киргиздик. Ушунун бардыгын сиздерге эскертүү кылышыбыз үчүн жана ар бир сергек кулак аны билип алышы үчүн» - деди.

14. Наср Мухаммед Ариф, (ред.), Qadaya al-Manhajiyah fi al-‘Ulum al-Islamiyyah wa al-Ijtim‘iyyah: A‘mal Mu‘tamar al-Manhajiyah al-Mun‘aqidah fi al-Jaza‘ir, 1989 (Ислам жана коомдук илимдердеги методологияга тиешелүү маселелер: Алжирде чакырылган Методология боюнча конференциянын материалдары, 1989), (Каир: ИТТ, 1996), 10-бет.

15. Таха Абд аль-Рахман, Al-‘Amal al-Dini wa Tajdid al-‘Aql (Диний иш-аракет жана акылдын жаңылануусу), (Бейрут: Эль-Марказ ил-Такафи аль-Араби, 1997), 9-10-б.

16. Абдул-Хамид Абу-Сулайман, Azmat al-Iradah wa al-Wijdan al-Muslim: al- Bu‘d al-Gha‘ib fi Mashru‘ Islahal-Ummah (Мусул-

мандардын ой жүгүртүүсү жана сезимдериндеги кризис: Му- сулман коомчулугун реформалоо үчүн ишкананын жетишпеген өлчөмү) (Дамаск: Дар-аль-Фикр, 2005), 126-б.

17. Таха Жабир аль-Алвани. Заманбап ислам ой жүгүртүүсүнүн көйгөйлөрү. Америкалык Ислам Коомдук Илимдер журналы (Лондон жана Вашингтон: ШТ, 2005), 11-бет.

18. Сайф ад-Дин Абдул-Фаттах, *Hawla al-Manhajjiyua al-Islamiyua: Muqaddimat wa Tatbiqat* (Ислам методологиясы жөнүндө: Негизги принциптер жана колдонмолор), Ислам Ой- лору эл аралык институтунун кеңсесинде өткөн Ислам мето- дологиясы боюнча үчүнчү курста сунушталган материалдар, Амман, Иордания, 12-17-ноябрь, 1998-жыл, 5-6-беттер.

19. Лиза Жардин, редактор Фрэнсис Бэкондун киришүүсү, *Жаңы Органон* (Кембридж, Улуу Британия: Кембридж универ- ситетинин басмасы, 2000), хii б.

20. Рене Декарт, «Биринчи философиянын методдору жана ой жүгүртүүлөрү боюнча маектешүү», Дональд А. Кресс тара- бынан которулган, 4-чыгарылыш, (Индианаполис, IN: Hackett Publishing Company Inc.), редактордун кириш сөзүнөн, 6-бет.

21. Ошол эле жерде 11-б.

22. Абд аль-Хамид Мадкур, «*Al-Manhaj al-'Irfani al-Dhawqi 'ind Sufiyuat al-Islam*» (Исламдын Суфийлеринин Мистикалык-Экс- перименталдык мамилеси) Ахмед Фуад Пашада ж.б.у.с., *Аль- Al-Manhajjiyua al-Islamiyua* 1-бөлүк, 571-б.

23. Абу аль-Касим Мухаммед ибн Ахмад ибн Jazi, *Taqrib al-Wusul ila 'Ilm al-Usul* (Укук таануу принциптерин туура түшүнүү багытында) Абд Аллах ал-Джабури тарабынан жазыл- ган, (Амман, Иордания: Дар аль Нафа'ис, 2002), 25-б.

24. Али ибн Мухаммед аль-Журжани, *Kitab al-Ta'rifat* (аныкта- малар китеби), (ред.), Ибрахим аль-Абьяри, (Бейрут: Дар-Китаб аль-Араби, датасы жок), 174-б.

25. Мухаммед Мухаммед Амзиян, *Manhaj al-Bahth al-Ijtima'i baun al-Wad'iyyua wa al-Mi'yariyyua* (Коомдук изилдөө методу: Позитивизм жана Нормативдүүлүк), (Herndon, VA: ШТ, 1991), 129-б.